

А.ҲАКИМОВ, Д.ЭРГАШЕВА

САРАХБОР

(Биринчи китоб)

“Наманган” нашриёти
2010

Тақризчилар:
филология фанлари доктори,
профессор Суйима ҒАНИЕВА

адабиётшунос
Абдулҳамид ҚУРБОНОВ

Масъул муҳаррир:
Ўзбекистон халқ ҳофизи
Маҳмуджон ТОЖИБОЕВ

НГ $\frac{791-2039,25-1441926}{792-(6,0)-(03)}$ 2010
ISBN 978-9943-371-29-3

© А.ҲАКИМОВ, Д.ЭРГАШЕВА
“Наманган” нашриёти

ТУЗУВЧИЛАРДАН

Муҳтарам китобхон!

Аниқ биламизки, сиз мумтоз кўшиқларимиз шайдосисиз. Акс ҳолда, бу китобни ўзгача қизиқиш билан кўлга олмаган бўлардингиз, шундай эмасми? Модомики шундай экан, ўзингиз куйлаётган ёки тинглаётган кўшиғингизга катта муҳаббат ва самимий эҳтиром билан қарамоғингиз лозим. Чунки мумтоз куй-кўшиқларимиз – ҳикматлар тўла хазина. Ундан улуш олмоқчи бўлган ҳар бир шинавандадан покиза руҳ, покиза қалб ва покиза нигоҳ талаб қилинади.

Эскириб қолган сўзлар, арабий ёки форсий бирикмаларнинг кўплиги боис бўлса керак, аксарият ҳаваскорлардан тортиб, эл орасида «ҳофиз» деган ном олиб улгурган ижрочиларнинг баъзилари ҳам мумтоз кўшиқларимизнинг матнини бузиб айтишлари одатий ҳолга айланмоқда. Бу «бузғунчилик» шу даражага бориб етдики, «Оғайни, мана бу ери бундоқ бўлиши керак эди», десангиз, «Фалончиям шундоқ айтган!» деган беҳуда қайсарлик билан жавоб оласиз.

Майли, фалончилар бузиб айтгандир, айтаётгандир. Келинг, сиз катта устозлар айтганидай, улуғ шоирларимиз ёзиб кетганидай айтинг!

Биз ушбу тўпламда нисбатан кўпроқ ижро этиладиган кўшиқларни саралаб олиб, уларнинг асл матнини жамладик.

Айрим шеърларнинг кўшиқда ижро этилмаган қисми тушириб қолдирилди. Матнни мусиқага уйғунлаштириш мақсадида киритилган баъзи ўзгартишлар, агар улар маънога шикаст етказмаган бўлса, сақланди. Ҳар бир саҳифада эскириб қолган, араб ёки форс тилидан ўзлашган сўзлар изоҳи келтирилди.

Матнларни муаллифлари бўйича, муаллифларни эса яшаб ўтган даврларига қараб кетма-кетликда жойлаштирилди.

Бу борадаги ният қилган катта ишларимиздан нуқсонлигина бир мужда бўлгани боис тўпламни «Сарахбор» деб номладик.

Самимий фикр-мулоҳаза ҳамда дуоларингиздан умидвормиз.

ЛУТФИЙ

(1366-1465)

Лутфийнинг асл исми баъзи манбаларда Лутфулла деб берилади, айрим тахминларга кўра эса Умардир. У Ҳирот яқинидаги Деҳиканор қишлоғида туғилган. Бизгача форс ва туркий тилдаги ўн икки минг байтдан зиёд ижодий мероси жамланган икки девони етиб келган. Қабри Деҳиканорда.

... ХОҲ ИНОНМА

О. Хотамов мусиқаси

Сенсан севарим, хоҳ инон, хоҳ инонма,
Қондур жигарим, хоҳ инон, хоҳ инонма.

Ҳижрон¹ кечаси чархи фалакка² етар, эй моҳ,³
Оҳи саҳарим,⁴ хоҳ инон, хоҳ инонма.

Ҳаққоки,⁵ қилич келса бошимга, эшикингдин
Йўқтур гузарим,⁶ хоҳ инон, хоҳ инонма.

Ой юзунга кўз солғали ўзга киши бирла
Йўқтур назарим, хоҳ инон, хоҳ инонма.

Ишқ ўтида Лутфий юзи олтунни ёшурди,⁷
Эй сиймбарим,⁸ хоҳ инон, хоҳ инонма.

1. Ҳижрон – айрилиқ. 2. Чархи фалак – фалак, осмон айланаси. 3. Моҳ – ой; *мажозан* ёр юзига нисбат. 4. Оҳи саҳар – саҳар (наҳор)ги оҳ, тонгги нола. 5. Ҳаққо – ҳақиқатан, дарҳақиқат. 6. Гузар – ўт (иб кет)иш, кетиш. 7. Ёшурди – яширди. Мисра мазмуни: ишқ ўтида куйиб тозаланган Лутфийнинг юзи сариқликда олтиндан ҳам ўтиб кетди. 8. Сиймбар – *айнан* қумуш (дек оқ) бадан.

ГУЛЪУЗОРИМ ҚАНИ?..*

Кўкарди чаман, гулўзорим¹ қани?
Сиҳи² сарви³ бўйлуқ нигорим⁴ қани?

Топибдур бу кун васли гул андалиб,⁵
Дариғо,⁶ менинг навбахорим⁷ қани?

Эшикинда тупроқ бўлдум, вале
Демадингким, (ул) хокисорим⁸ қани?

Сенинг аҳди ҳуснунгда⁹ йўқ менда сабр,
Менинг ул бурунқи¹⁰ қарорим қани?

Эришур дебон қилма Лутфийга қаҳр,
Бу ишда, бегим, ихтиёрим қани?

* Бу қўшиқни аввал Жўраҳон Султонов ўзи қайта ишлаган «Гулўзорим қани?» катта ашуласида, кейинроқ эса Ориф Алимахсумов «Фигон II» да айтган.-(М.Т.)
1.Гулўзор – гул юзли. 2.Сиҳи – тўғри, текис; келишган. 3.Сарв – тик ўсувчи дарахт; машуққа қаддига ишора. 4.Нигор – сурат; хушсурат маҳбуба. 5.Андалиб – булбул. 6.Дариғо – водариг, э воҳ! 7.Навбахор – айнан янги баҳор; илк баҳор. 8.Хокисор – тупроксифат, оёқости бўлган, ер билан битта; бечораҳол, иложсиз. 9.Аҳди ҳусн – чиройли аҳд, гўзал ваъда. 10.Бурунқи – бурунги, аввалги, илгариги.

НАВОЙ

(1441-1501)

Ғиёсиддин Муҳаммад ўғли Низомиддин Алишер Навоий Ҳиротда туғилган. Темурийзода Ҳусайн Бойқаро саройида амир бўлгани боис исми олдидан кўпинча «мир» сўзи қўшиб айтилади. Қабри Ҳиротда.

Икки туркий ва бир форсий девони - «Девони Фоний» (форсча асарларини «Фоний» тахаллуси билан битган), «Хазойинул-маоний» куллиёти, беш дostonдан иборат «Хамса» асари, ўндан ортиқ рисо-лалари машҳур.

УШШОҚ¹

Мулла Тўйчи Тошмухаммедов мусиқаси

Қаро кўзум, келу мардумлиғ² эмди фан қилғил,³
Кўзум қаросида мардум⁴ киби ватан қилғил.

Юзунг гулига кўнгул равзасин⁵ яса гулшан,
Қадинг ниҳолиға жон гулшанин чаман қилғил.

Таковарингга⁶ бағир қонидин хино боғла,
Итингга ғамзада⁷ жон риштасин⁸ расан⁹ қилғил.

Юзунг висолиға етсун десанг кўнгулларни,
Сочингни боштин-аёғ чин¹⁰ ила шикан¹¹ қилғил.

Хазон сипоҳиға,¹² эй боғбон, эмас монеъ,
Бу боғ томида гар игнадин тикан қилғил.

Юзида терни кўруб, ўлсам, эй рафиқ,¹³ мени
Гулоб¹⁴ ила юву гул баргидин кафан қилғил.

Навоий, анжумани шавқ¹⁵ жон аро тузсанг,
Анинг бошоғлиғ ўқин¹⁶ шамъи анжуман қилғил.

1. Ушшоқ – ошиқлар. 2. Мардумлиғ – одамийлик, одамгарчилик. 3. Фан қилғил – одат қил. 4. Мардум(ак) – кўз қорачиги. 5. Равза – боғ. 6. Таковар – от, тулпор. 7. Ғамзада – ғамгин, қайғули. 8. Ришта – ип. 9. Расан – арқон. 10. Чин – бу ерда ўриш маъносиди. 11. Шикан – жингалак. 12. Сипоҳ – қўшин. *Хазон сипоҳи* – айн. куз қўшини; мажозан қазо, ажал. 13. Рафиқ – дўст, улфат. 14. Гулоб – айн. гул суви; гулнинг гулбаргларида тайёрланадиган ичимлик. 15. Анжумани шавқ – шавқ анжумани. (Бундан сўнг форсий бирикмалар, агар улар тушунарли бўлса, изоҳланмайди) 16. Бошоғлиқ ўқ – айн. бошоқли (бошоққа ўхшаш) ўқ; камон ўқи; бу ўринда мажозан маъшуқанинг жафо ўқлари назарда тутилган деб тахмин қилинди.

ҚЎШЧИНОР

*Халқ куйи**

Тун оқшом келди-ю, келмас менинг шамъи шабистоним,¹
Бу андуҳ ўтидин ҳар дам куяр парвонадек жоним.

Не гам, кўргузса кўксум пораси чоки гирибоним,²
Кўрунмас бўлса кўксум ёрасидин³ доғи пинҳоним.

Фамидин дурри макнундек⁴ сиришким⁵ оқти Жайхундек,⁶
Музайян⁷ қилди гардундек⁸ жаҳонни ашки ғалтоним⁹.

Навоий киби¹⁰ ҳижрондин бу оқшом ўлдум афгондин,¹¹
Фамим йўқ бўйла¹² юз жондин, етиб гар келса жононим.

* Ҳожи Абдулазиз ижодига мансуб, деб тахмин қилинади. - (М.Т.)

1. Шабистон – тун, қоронгулик. Шамъи шабистон – тунни ёритувчи шам. 2. Чоки гирибон – ёқанинг йиртиғи. 3. Ёра – яра, жароҳат. 4. Дури макнун – яширин (садаф ичидаги) дур. 5. Сиришк – кўз ёши. 6. Жайхун – Амударёнинг қадимий номи. 7. Музайян – зийнатланган, безатилган. 8. Гардун – осмон, фалак. 9. Ашки ғалтон – айнан думалаётган кўз ёши. 10. Киби – каби, сингари. 11. Афгон – «фигон» сўзининг кўплиги, фигонлар. 12. Бўйла – бунингдек, бу каби.

МУБТАЛО БЎЛДУМ САНГО

К. Жабборов мусиқаси

Кўргали хуснунгни зору мубтало бўлдум санго,
Не балолиф кун эдиким, ошно бўлдум санго.

Ҳар неча дедимки кун-кундин узай сендин кўнгул,
Ваҳки, кун-кундин батаррак¹ мубтало бўлдум санго.

Мен қачон дедим: «Вафо қилғил», - манга зулм айладинг,
Сен қачон дединг: «Фидо бўлғил манго!» - бўлдум санго.

Эй кўнгул, тарки насихат айладим, овора бўл,
Юз бало етмаски, мен ҳам бир бало бўлдум санго.

Ғусса чангидин навое² топмадим ушшоқ³ аро,
То Навоийдек асиру бенаво⁴ бўлдум санго.

1. Батаррак – баттарроқ, янада. 2. Навое – куй, наво. 3. Ушшоқ - ошиқлар.
4. Бенаво – мискин, йўқсил.

ФОШ ЎЛСИН

Ф. Мамадалиев мусиқаси

Агар ишқинг ҳавосида ёғар ҳар жола¹ тош ўлсун,
Нишона ҳар бирига, дермен, ушбу хаста бош ўлсун.
Қуёшни бўлмас, эй гардун,² ул ойға айламак ташбеҳ,³
Оғиз гар зарра, чўлпон⁴ – кўз, янги ой анга қош ўлсун.
Агар пайконларин⁵ кўз истабон топти кўнгул, ғам йўқ,
Келиб йиғлар маҳал ул қатра сувлар кўзга ёш ўлсун.
Кўнгулда сирри ишқин асрай-асрай ўлдим, эй соқий,⁶
Қадаҳ тутким, харобот аҳлиға⁷ фош ўлса фош ўлсун.
Навоий ашк⁸ дурридек тиларким кўзда ер бергай,
Агар ишқинг ҳавосида ёғар ҳар жола тош ўлсун.

1. Жола – дўл. 2. Гардун – фалак, осмон. 3. Ташбеҳ айламак – ўхшатиш.
4. Чўлпон – юлдуз. 5. Пайкон – камон ўқи, ўқ учидати учли темир; тикан-
нинг ўткир учи. 6. Соқий – май қуювчи. 7. Харобот аҳли – 1) тарки дунё
қилган, харобаларда яшовчи дарвешлар; 2) майхонадагилар, май ичувчилар.
8. Ашк – кўз ёши.

АЙЛАГАЧ

Х. Тўхтасинов мусиқаси

Хусни ортар, юзда зулфин анбарафшон¹ айлагач,
Шамъ равшанроқ бўлур, торин² паришон³ айлагач.

Юзни гуллардин безабму бизни қурбон айладинг,
Ё юзунга тегди қонлар, бизни қурбон айлагач?

Қон эмаским, ёпти гулгун⁴ ҳулла⁵ жаннат хозини,⁶
Ишқ мақтулин⁷ шаҳид айларда урён⁸ айлагач.

Ошкор айлаб юзун, кўзумни ҳайрон айлади,
Ёшурун⁹ олди кўнгул, кўзумни ҳайрон айлагач.

Жонда кўйғоч нақди ишқин,¹⁰ қилди кўнглумни ҳалок,
Ўлтурур маҳрамни¹¹ султон, ганж¹² пинҳон айлагач.

Эй Навоий, ишқ агар кўнглунгни мажруҳ этмади,
Бас, недурким қон келур оғзингдин афгон,¹³ айлагач?!

1. Анбарафшон – хуш бўй таратувчи. Анбарафшон айламоқ - (сочни) ёқимли бўй таратиб ёймоқ. 2. Тор – тола. 3. Паришон – ёйилган, тўзгиган. 4. Гулгун – гулранг, қизил. 5. Ҳулла – ёпинчик; кийим. 6. Хозин – хазинабон. 7. Мақтул – қатл қилинган (ёки қилинувчи) 8. Урён – ялонғоч. 9. Ёшурун – яширинча. 10. Нақди ишқ – ишқ хазинаси, бойлиги. 11. Маҳрам – султонларнинг энг ишончли кишилари. 12. Ганж – хазина. 13. Афгон – фиғонлар.

СОҚИЙНОМАИ БАЁТИ ШЕРОЗИЙ

Фарғона-Тошкент мақом йўлларидан

Кўзунгга тани нотавоним¹ фидо,
Равонбахш² лаълингга³ жоним фидо.

Лабинг ранги олинда⁴ қоним сабил,
Қадинг жилвасиға равоним⁵ фидо.

Жунун⁶ бирла ақлим – гаминг садқаси,
Ки оллингга яхши-ёмоним фидо.

Фано даштида⁷ қони⁸ оворалиф
Ким, ул сайрға хонумоним⁹ фидо.

Навоийдин олдинг қўнгул, жони ҳам
Санга бўлсин, эй дилситоним,¹⁰ фидо.

1. Нотавон – заиф, қувватсиз. 2. Равонбахш – жонбахш. 3. Лаъл – қизил рангли қимматбаҳо тош; *мажозан* маъшуқа лаби. 4. Олинда – олдида. Сўз ўйини қўлланган: ол, яъни қизилга ишора ҳам мавжуд. 5. Равон – 1)юриш; 2)тез; 3)жон. 6. Жунун – телбалик. 7. Фано дашти – йўқлик дашти. Тасаввуфда олий босқич – руҳан Ҳаққа қўшилиб, ундан алоҳида (махлуқ сифатида) мавжуд бўлишнинг йўқолиши. 8. Қони – қани? 9. Хонумон – бисот. 10. Дилситон (дилистон) – маҳбуба.

ҚАРО БЎЛУБДУР...

О. Хотамов мусиқаси

Кўзунг не бало қаро бўлуптур
Ким, жонға қаро¹ бало бўлуптур.

Мажмуъи давони² дард қилди
Дардингки, манга даво бўлуптур.

Ишқ ичра анинг фидоси юз жон –
Ҳар жонки санга фидо бўлуптур.

Бегона бўлуптур ошнодин,
Бегонаға ошно бўлуптур.

То қилди юзинг ҳавоси³ жоним,
Юз сори анга ҳаво бўлуптур.

То тузди Навоий ояти⁴ ишқ,
Ишқ аҳли аро наво⁵ бўлуптур.

НЕ НАВО

Ю. Ражабий мусиқаси

Не наво соз айлағай булбул гулистондин жудо,
Айламас тўти такаллум⁶ шаккараристондин жудо.

Ул қуёш ҳажрида, қўрқармен, фалакни ўртағай
Ҳар шарореким⁷ бўлур бу ўтлуғ афғондин⁸ жудо.

Ҳажр ўлимдин талх⁹ эмиш, мундин сўнг, эй гардун,¹⁰ мени
Айлагил жондин жудо, қилғунча жонондин жудо.

1. Қаро – бу ўринда ёмон, қаттиқ, улуғ маъноларида. 2. Мажмуи даво – даволар мажмуаси, жамики даволар. 3. Ҳаво(с) – ҳавас, орзу, иштиёқ. 4. Оят- сура қисми; белги, аломат; мўъжиза. 5. Наво – куй. 6. Такаллум – сўзлаш. 7. Шарор(а) – учкун. 8. Афғон – фигон, нола. 9. Талх – аччиқ. 10. Гардун – фалак, осмон. Бу ерда тақдир маъносига.

БАЁТ II

Фарғона-Тошкент мақом йўлларида

Бир кун мени ул қотили мажнуншиор¹ ўлтурғуси,
Усрук² чиқиб, жавлон қилиб,³ девонавор⁴ ўлтурғуси.

Гар заъф⁵ ила ожизлигим кўнглига раҳме солса ҳам,
Бошимга етгач, секретиб⁶ беихтиёр, ўлтурғуси.

Васли аро гар ўлтирур, жонимга юз минг шукр эрур,
Чун қолсам андин бир замон, ҳижрони зор ўлтирғуси.

Ошиқ бўлурда билмадим мен нотавони⁷ хастаким –
Ҳажр ўлса, гам куйдурғуси, васл ўлса, ёр ўлтирғуси.

Дерлар: «Навий қатлига гул-гул очибдур оразин»,⁸
Кўргунча они, войким, бу хор-хор⁹ ўлтурғуси.

1. Мажнуншиор – телбасифат. 2. Усрук – маст. 3. Жавлон қилмоқ – от ўйнатмоқ.
4. Девонавор – девоналарча. 5. Заъф – заифлик. 6. Секретмоқ – сакратмоқ,
ўйнатмоқ. 7. Нотавон – заиф, қувватсиз. 8. Ораз – юз. 9. Хор – тикан; *мажозан*
рақиб, ёрнинг бошқа ошиқлари. Агар «хор-хор» чизиқсиз, ажратиб ёзилса,
«Рақиблар мени хор қилиб ўлдиради» маъносини ҳам тушуниш мумкин.

БАЁТ Ш

Фаргона-Тошкент мақом йўллари

Дўстлар, мен телба аҳволига йиғланг зор-зор,
Ким, солодур гаҳ-гаҳ ўт кўнглумга тушган хор-хор.¹

Истамас бўлса сабо бир-бир кўнгул жамъ айламак,
Нега зулфингни паришонлиғдин² айлар тор-тор?³

Сен қуёш бирла муносибсен ўюнда, хўблар⁴
Икки-икки чунки киргайлар, отошиб «ёр-ёр».

Қўрқарамким, бўлмағай озурда⁵ нозук қоматинг,
Эгнинга хуш-хушки солмиш жаъди анбарбор⁶ бор.⁷

Халқа-халқа бўйнума солмиш таноби⁸ зулфини,
Журми⁹ ишқимга магар ҳукм айлади дилдор дор.

Эй Навоий, бўлди ул бут¹⁰ кофири оташпараст,
Не ажаб, ваҳ-ваҳ, гар урса жонинга зуннор¹¹ нор?¹²

1. Хор – тикан. 2. Паришонлиғ - ёйилиш, тўзғиш. 3. Тор-тор – тола-тола.
4. Хўблар – айнан яхшилар. Бу ерда гўзаллар маъносида. 5. Озурда – озор
чеккан, ранжиган. 6. Жаъди анбарбор - хушбўй, ҳарир либос. 7. Бор – юк;
огирлик. 8. Таноб – арқон. 9. Журм – гуноҳ, айб иш. 10. Бут – санам.
11. Зуннор – насроний ва яҳудийларнинг чилвир белбоғи. 12. Нор – олов.

ЎЛМАСУН

Ж. Султонов мусиқаси

Ёридин ҳеч ким менингдек зору маҳжур¹ ўлмасун,²
Жумлайи оламда расволикка машҳур ўлмасун.

Мен бўлай овора то ишқимдин айлаб гуфтугўй,³
Оти онинг ҳар киши оғзиға мазкур⁴ ўлмасун.

Жонима бедоду⁵ зулмин, ё Раб, ул миқдор қил
Ким, анинг ошиқлиғи ҳар кимга мақдур⁶ ўлмасун.

Панд ила кўнглум уйин қилма иморат, эй рафиқ,⁷
Бизни бузди ҳаргиз ул, ё Рабки, маъмур⁸ ўлмасун.

Кечалар ул гул чекар эрмиш қадаҳ,⁹ эй тонг ели,
Воқиф¹⁰ ўл, ҳолимни айтур чоғда махмур¹¹ ўлмасун.

Ёр васлиға қувондим, қовди¹² кўйидин мени,
Эй Навоий, ҳеч киши давлатға мағрур ўлмасун.

1. Маҳжур – айрилган. 2. Ўлмасун – бўлмасин. 3. Гуфтугўй(й) – айнан айтди-деди; умуман, сўзлаш, гапириш маъноларида. 4. Мазкур – зикр қил(ин)иш, тилга ол(ин)иш. 5. Бедод – адолатсизлик. 6. Мақдур – тақдир қилинган. 7. Рафиқ – дўст. 8. Маъмур – обод. 9. Қадаҳ чекмоқ- қадаҳ кўтармоқ, ичмоқ. 10. Воқиф – хабардор. 11. Махмур – маст. 12. Қовмоқ – қувмоқ.

НАЗЗОРА ҚИЛ

К. Жабборов мусиқаси

Эй пари, юз ёралик¹ кўнглум сари наззора² қил,
Ёрасиз ҳар қайдаким топсанг, ани ҳам ёра қил.

Хайли³ ҳиндудекки, душман илгида бўлғай асир,
Ҳар бирисин олам ичра бир тараф овора қил.

Чун алар овора бўлди, кўзларимни ҳам ўюб,
Ўтқа ташлаб, уйларин ҳам тош била юз пора қил.

Ул икавдин бошима келган балоу ғуссани
Айлабон мундоқ уқубатлар замоне чора қил.

Эй Навоий, ўйнағунг йўқ ишқ то юз кўрмагунг,
Узр айтиб, ер ўпу сўз таркини якбора⁴ қил.

1. Ёралик - ярали, жароҳатли. 2. Наззора – назар, қараш. 3. Хайл - кўшин; тўда, гуруҳ; эл. 4. Якбора – бир марта, бир йўла; бетақрор.

ЭЙ САБО

Д. Зокиров мусиқаси

Эй сабо, ҳолим бориб сарви хиромонимға¹ айт,
Йиғларимнинг шиддатин гулбарги хандонимға² айт.

Буки онинг аҳду паймонида мен ўлсам дағи,³
Яхши фурсат топсанг, ул бад аҳду паймонимға⁴ айт.

Буки юз жон садқаси қилсам, пушаймон бўлмағум,
Васлиға бир ваъда қилгондин пушаймонимға айт.

Даҳр⁵ боғи гуллари ҳусни вафосиз эрканин
Юзи гул, жисми суман,⁶ кўйи⁷ гулистонимға айт.

Эй Навоий, ҳеч гулшаннинг сенингдек хушнаво
Булбули йўқ эрканин шоҳи сухандонимға⁸ айт.

1. Сарв – тик ўсувчи дарахт; *мажозан* маъшуқа қомати. Хиром – юриш. Сарви хиромон – *айнан* юривчи сарв. 2. Хандон – (хандон отиб) кулувчи. 3. Дағи – яна, тагин. 4. Бад аҳду паймон – аҳду паймонига амал қилмайдиган, унутадиган. 5. Даҳр – дунё. 6. Суман(ёки ёсуман) – ясмин(жасмин) ўсимлиги. 7. Кўй – кўча, йўл. 8. Сухандон – сўзга чечан, гапга уста.

ТАРОНАИ БАЁТ

Фарғона-Тошкент мақом йўлларида

Донаи ашкимки,¹ ёғмоғлиғ била афсонадур,
Тухми меҳрин² экмак учун ҳам ёгин, ҳам донадур³.

Ишқ комил бўлса, маъшуқ арғувонҳад⁴ бўлмасун,
Каҳрабо⁵ шамъиға ҳар қаҳбарг⁶ бир парвонадур.

Даҳрининг⁷ бегонаваш⁸ золиға⁹ бўлма ошно
Ким, сени то ошно этти, ўзи бегонадур.

Ул санам кўйида¹⁰ кундуз – гум¹¹ кеча, сойир¹² кўнгул –
Шаппаредурким,¹³ анга кундуз мақарр¹⁴ бутхонадур¹⁵.

Эй Навоий, мужиби¹⁶ саргашталиқ¹⁷ эрмиш жунун¹⁸,
Ичкали бу майни ҳар соат бошим айлонадур.

1. Донаи ашқ – кўз ёш томчиси. 2. Тухми меҳр – меҳр уруғи. 3. Дона – уруғлик, дон. 4. Арғувон – қизил гулли дарахт. Арғувонҳад – арғувон бўйли. 5. Каҳрабо – сариқ рангли тош, янтарь; сариқ. 6. Қаҳбарг – ҳазон. 7. Даҳр – дунё. 8. Бегонаваш – бегонасифат. 9. Зол – кампир; мажозан дунё тимсоли. 10. Кўй – кўча, йўл. 11. Гум – қоронғу. 12. Сойир – сайр қилувчи, айланиб юрувчи. 13. Шаппар(шабпар) – кўршапалак. 14. Мақарр – қароргоҳ, макон. 15. Бутхона – вайрона; майхона. 16. Мужиб – сабаб. 17. Саргашталиқ – саргардонлик. 18. Жунун – телбалик.

ТОПМАДИМ

С. Каломов муסיқаси

Меҳр кўп кўргуздум, аммо меҳрибоне топмадим,
Жон басе¹ қилдим фидо, оромижоне топмадим.

Ғам била жонимға еттим, ғамгусоре² кўрмадим,
Ҳажр³ ила дилхаста бўлдум, дилситоне⁴ топмадим.

Ишқ аро юз минг маломат ўқиға бўлдим нишон,
Бир камонабрўда⁵ тузликдин⁶ нишоне⁷ топмадим.

Ҳусн мулки ичра сендек шоҳи золим кўрмадим,
Ишқ кўйида ўзумдек нотавоне⁸ топмадим.

Кўп ўқудум Вомику Фарҳоду Мажнун қиссасин,
Ўз ишимдин булжажаброқ⁹ достоне топмадим.

Ул амон¹⁰ ичинда бўлсун, эй Навоий, гарчи мен
Бир замон ишқида меҳнатдин¹¹ амон топмадим.

1. Бас(е) – яна, ҳам. 2. Ғамгусор – дардқаш. 3. Ҳажр – айрилиқ. 4. Дилситон – маҳбуба. 5. Камонабрў – камон қошли. 6. Тузлик – тўғрилиқ. 7. Нишон(а) – асар, из. 8. Нотавон – бечораҳол, йўқсил. 9. Булжажаб – ажойиб, қизиқ. 10. Амон – омонлик. 11. Меҳнат – машаққат.

ҚОШИ ЁСИНМУ ДЕЙИН...

О. Хотамов мусиқаси

Қоши ёсинму¹ дейин, кўзи қаросинму дейин,
Кўнглума ҳар бирининг дарду балосинму дейин?!

Кўзи қаҳринму дейин, киприги заҳринму дейин,
Бу кудурат² ора рухсори³ сафосинму⁴ дейин?!

Ишқи дардинму дейин, ҳажри⁵ набардинму⁶ дейин,
Бу қатиг дардлар аро васли давосинму дейин?!

Чарх⁷ ранжинму⁸ дейин, даҳр⁹ шиканжинму¹⁰ дейин,
Жонима ҳар бирининг жавру жафосинму дейин?!

Эй Навоий, дема қошу кўзининг васфини эт,
Қоши ёсинму дейин, кўзи қаросинму дейин?!

1. Ё(й) – камон. Шаклан маъшуқанинг қошига ўхшатилади. 2. Кудурат – алам, ташвиш. 3. Рухсор – юз, жамол. 4. Сафо – софлик, поклик. 5. Ҳажр – айрилик. 6. Набард – уруш, жанг. 7. Чарх – фалак, осмон; бу ерда тақдир маъносида. 8. Ранж – алам, озор. 9. Даҳр – дунё. 10. Шиканж – азоб, азият.

МУНОЖОТ¹

*И. Икромов қайта ишлаган**

Кеча келгумдур дебон ул сарви гулрў² келмади,
Кўзларимга кеча тонг отқунча уйқу келмади.

Лаҳза-лаҳза чиқтиму чектим йўлида интизор,
Келди жон оғзимгаю ул шўхи бадхў³ келмади.

Ул париваш⁴ ҳажридинким, йиғладим девонавор,⁵
Кимса бормуким, анга кўрганда кулгу келмади.

Толиби содиқ⁶ топилмас, йўқса ким қўйди қадам
Йўлғаким, аввалқадам⁷ маъшуқи ўтру келмади.⁸

Эй Навоий, бода⁹ бирла хуррам¹⁰ эт кўнглунг уйин,
Не учунким, бода келган уйга қайғу келмади.

* «Муножот» ни О. Хотамов Чимкент-Сайрам ижрочилик мактаби намоёндаси Султонхон танбурга нисбат берган. – (М.Т.) 1.Муножот – ёлвориш, нажот тила(б ялини)ш. 2.Сарв – тик ўсадиган дарахт. Гулрў(й) – гул юзли. 3.Бадхў(й) - феъли ёмон. 4.Париваш – парига ўхшаш, парисифат. 5.Девонавор – девоналардай. 6.Толиби содиқ – садоқатли талабгор, ошиқ. 7.Аввалқадам – қадами илгарилаб кетувчи, шошилиб юрувчи; олдинда борувчи, етакчи. 8.Ўтру келмоқ – дуч келмоқ; пешвоз чиқмоқ, қарши олмоқ. Шунингдек, сўз ўйини: ўт ру (ўт рўй) – ўт юзли. 9.Бода – май, шароб. 10.Хуррам – мамнун, хурсанд.

КОШКИ

Ю. Ражабий мусиқаси

Очмағай эрдинг жамолинг олам аро, кошки,
Солмағай эрдинг бори оламда ғавғо, кошки.

Чун жамолинг жилваси оламға солди рустахез,¹
Қилмағай эрди кўзум они томошо, кошки.

Бўлмағай эрди кўзум ўтлуқ юзинг кўрган замон
Ишқинг ўти шуъласи кўнглумда пайдо, кошки.

Эмдиким девонаю расвои олам бўлмишам,
Васл чун мумкин йўқ, ўлтургай бу савдо, кошки.

1. Рустахез солмоқ – ғавғо солмоқ.

БУХОРО ТҮЛҚИНИ

«Сегоҳ» мақомидан

Кўнглум олғач ул пари, мажнуну¹ шайдо қилдило,²
Ақлу ҳушумни жунун даштида³ яғмо⁴ қилдило.

Ўзгача зулму тааддилар⁵ била қоним тўкар,
Турфа эрди, турфа ишлар доғи⁶ пайдо қилдило.

Ҳурмати тақво⁷ тутар эрди, вале⁸ маст отланиб,
Бошима чопмоқ била оламға расво қилдило.

Оҳким чектим, кўруб жавлонини⁹ беихтиёр,
Ёшурун¹⁰ ишқим улусқа¹¹ ошқоро қилдило.

Дайр¹² аро жоми лаболабким¹³ ичурди, ҳолима
Хонақаҳ аҳли¹⁴ келиб бир-бир, тамошо қилдило.

Беҳуд ўлғач,¹⁵ зулфи¹⁶ зуннориға¹⁷ дин нақдин¹⁸ бериб,
Ишқ бозорида кўнглум турфа савдо қилдило.

Менмен эмдию фано¹⁹ дайрида бўлмоқ майпараст,
Муғбача²⁰ ишқи улусқа сиррим ифшо²¹ қилдило.

Гар ватан дайр ичра топтим, кимсага йўқ ҳеч айб,
Дайр пиридин²² Навоий бу таманно²³ қилдило.

1.Мажнун – телба. 2.Қилдило – қилди-қу. 3.Жунун дашти – телба (мажнун)лик дашти 4.Яғмо – талон-торож. 5.Таадди – зўрлик. 6.Доғи – яна. 7.Тақво – парҳез, ҳаромдан тийилиш. 8.Вале – валекин. 9.Жавлон – отнинг юриши; отни чоптириш, ўйнатиш. 10.Ёшурун – яширинча. 11.Улус – эл, халқ. 12.Дайр – бутхона; маж. майхона. 13.Жоми лаболаб – лиммо-лим тўлдирилган қалаҳ. 14.Хонақаҳ аҳли – дарвешлар. 15.Беҳуд ўлмоқ – ўзидан (хушидан) кетмоқ. 16.Зулф – гажақ. 17.Зуннор – христиан ва яҳудийларнинг чилвир белбоғи. 18.Нақд – нақд пул, жамғарма; мажозан иймон хазинаси. 19.Фано – йўқлик; 12-бетдаги 7-изоҳга қаранг. 20.Муғбача – майфуруш шогирди, харидорларга май қуйиб берувчи бола. 21.Ифшо – фош. 22.Дайр пири – маж. майхона эгаси, кекса майфуруш. 23.Таманно – хоҳиш.

МУҒУЛЧАИ ДУГОХ

«Дугоҳ» мақомидан

Ёрдин ҳижрон чекар ушшоқи¹ зор, эй дўстлар,
Неча тортай ҳажр,² чун йўқ менда ёр, эй дўстлар.

«Ёр ишқин асрагил пинҳон», дебон саъй этмангиз,³
Ваҳ, не навъ⁴ этгум йўқ ишни ошкор, эй дўстлар?

Ишқ бирла гар бирав лофи вафоу аҳд урар,
Ишвагарлар⁵ аҳдиға йўқ эътибор, эй дўстлар.

Айламанг бекаслигимни⁶ таън,⁷ бир кун бор эди
Менда ҳам бир нозанин чобуксувор,⁸ эй дўстлар.

Ёрсиз вайронда қон йиғлармен охир, сиз қилинг
Ёр бирла гашти боғу лолазор,⁹ эй дўстлар.

Ёрсиз ифрот¹⁰ ила гар йиғласам, айб этмангиз
Ким, эрур бу иш манга беихтиёр, эй дўстлар.

Дўстлук айлаб тутунг гаҳ-гаҳ лабо-лаб жомким,¹¹
Қасди жон қилмиш манга дарди хумор,¹² эй дўстлар.

Май ичингким, даҳр¹³ эли ичра кўп истаб, топмадук
Аҳду паймонида бўлғон устувор,¹⁴ эй дўстлар.

Ёрингиз васлин ғанимат англабон, шуқр айлангиз
Ким, Навоий ўлди бекасликда зор, эй дўстлар.

1. Ушшоқ – ошиқлар. 2. Ҳажр – айрилик. 3. Саъй этмоқ – ҳаракат қилмоқ. 4. Не навъ – қандай (қилиб)? 5. Ишвагар – ишва қилувчи. 6. Бекас – ёлғиз, ҳеч кими йўқ. 7. Таън – таъна. 8. Чобуксувор – чавандоз; *айн.* чобук – тез, чаққон; сувор – отлик. 9. Гашти боғу лолазор – боғу лолазорни сайр қилиш. 10. Ифрот – ҳаддан ортиш. 11. Жом – қадаҳ. 12. Хумор – кучли хоҳиш, кўмсаш. 13. Даҳр – дунё. 14. Устувор – маҳкам; кучли; қатъий.

НАСРУЛЛОЙИ

«Бузрук» мақомидан

Паризодеки, мушкин¹ зулфи² жоним мустаманд³ этмиш,
Малоик⁴ қушлари ул халқамўлар⁵ бирла банд этмиш.⁶

Самандингим⁷ ёлиндек⁸ тез эрур, юз шукрим, гардун,⁹
Анга бизни самандарваш,¹⁰ мунга гарди¹¹ саманд этмиш.

Чекарга ишқ оташгоҳиға¹² девона кўнглимни
Қазо ҳар бир шарар¹³ торини бир ўтлуқ каманд¹⁴ этмиш.

Вафоға телбалиқдин нописанд ўлсам, они кўрким,
Жафоға кимни менча ул пари пайкар¹⁵ писанд этмиш.

Лабингда нўшу¹⁶ заҳри ҳажр¹⁷ оғзимда – тонг эрмас,¹⁸ гар
Менга ҳар заҳрханд¹⁹ ўлғонда ул бир нўшханд²⁰ этмиш.

Лаби лаъли²¹ малоҳат²² холи бирла баҳравар²³ қилғон
Менинг жонимни доғи ишқ бирла баҳраманд этмиш.

Биравким сарвдек²⁴ озодаваш²⁵ бўлди бу боғ ичра,
Қазо деҳқони²⁶ ҳам сарсабз²⁷ ани, ҳам сарбаланд²⁸ этмиш.

Майи равшан туг, эй соқийки,²⁹ кўнглим тийра³⁰ қилмиш шайх,³¹
Дами афсун³² била баским анга изҳори панд этмиш.

Навоий, кеч висол уммидидинким, Ҳақ сени беҳад
Залилу³³ зору ёрингни азизу аржуманд³⁴ этмиш.

1.Мушкин – мушкли. Мушк – қора, хушбўй модда. 2.Зулф – соч, гажак.
3.Мустаманд – ғамгин. 4.Малоик – малаклар. 5.Халқамў – халқасимон жингалак
соч. 6.Банд этмоқ – боғла(б ол)моқ. 7.Саманд – тулпор. 8.Ёлин – яшин. 9.Гардун
– осмон, фалак; тақдир. 10.Самандарваш – самандар каби. Самандар –
калтакесакка ўхшаш афсонавий махлуқ. Эмишки, у оловда яшайди. 11.Гард –
чанг; из. 12.Оташгоҳ – ўтхона; ўчоқ. 13.Шарар – учкун, аланга. 4.Каманд – сирт-
моқ(ли арқон). 15.Пари пайкар – айн. пари жуссали; парига ўхшаш. 16.Нўш –
ичиш; ичимлик. 17.Заҳри ҳажр – айрилиқ заҳари. 18.Тонг эрмас – ажаб эмас.
19.Заҳрханд – заҳарханда, кинояли култу. 20.Нўшханд – чиройли(ширин)
табассум. 21.Лаъл – қаранг 11/3. 22.Малоҳат – ёқимлилиқ. 23.Баҳравар –
баҳраманд. 24.Сарв – қаранг 5/3. Озодаваш – асли тоза. 26.Қазо деҳқони – Ху-
дога ишора. 27.Сарсабз – яшил; яшнаб турган. 28.Сарбаланд – юксак. 29.Соқий
– май қуювчи. 30.Тийра – хира, нурсиз. 31.Шайх – айнан қария; дин пешвоси.
32.Дами афсун – афсун(гарлик) лофи. 33. Залил – хор, тубан. 34.Аржуманд –
қадрли.

НАСРИ УЗЗОЛ

«Бузрук» мақомидан

Юзингда май гули¹ ё гул очилгон бўстондур бу?
Гулунгда қатра хай² - бўстондағи сувдин нишондур бу.

Кўзумда қатра қонлар боғлағон эрмас ҳамоноким,
Назар боғида шавқунгдин очилгон арғувондур³ бу.

Эмас васлинг тилаб учқон кўзум атрофида кирпик,
Ким ул дарёйи⁴ қушларға қамишдин ошёнду⁵ бу.

Кўнгулдин чиққон оҳим айлар афзун⁶ халқ савдосин⁷
Ки, шайдолиқ диёридин етишган корвондур бу.

Лабиндин хастадур кўнглум, дам очма, эй Масих⁸ ўтким,
Иложин юз сенингдекнинг беганмас⁹ нотавондур¹⁰ бу.

Қуюндек дашт аро кўрсанг мени, кўп қочмаким, ҳар дам
Бошингға эврүлүр¹¹ саргаштайи¹² бехонумондур¹³ бу.

Кўнгул- майхона роми, хотирим¹⁴ хуш май батидинким,¹⁵
Мунга руҳул-аминдур¹⁶ ул, анга дорул-амондур¹⁷ бу.

Дема: «Ҳижрон туни ҳар дам етар ул ойға фарёдим»,
Ул ой фарёдинга етмас, Навоий, не фиғондур¹⁸ бу?!

1. Май гули – майга ташлаб қўйилган гулбарг. 2. Хай – тер томчиси. 3. Арғувон – қизил гулли ўсимлик. 4. Дарёйи – дарё бўйида яшовчи. 5. Ошён – макон, турар жой. 6. Афзун – ортиқ, кўп. 7. Савдо – ташвиш, ғам; қора(лик). 8. Масих – Исо (а.с.)нинг лақаби, ўликларни тирилтирувчи, жонбахш. 9. Беганмоқ – маъқул топмоқ, тўғри деб билмоқ. 10. Нотавон – заиф, қувватсиз. 11. Эврүлмоқ – айланмоқ; ўргилмоқ. 12. Саргашта – сарсон. 13. Бехонумон – ҳечвақоси йўқ. 14. Хотир – ўй, хаёл; кўнгил. 15. Бат – ўрдақ; ўрдақ шаклидаги қадаҳ. 16. Руҳул-амин – Жаброил (а.с.)нинг лақаби; *айн.* ишончли руҳ. 17. Дорул-амон – *айн.* омонлик уйи. 18. Фиғон – нола, фарёд.

БЎЛМИШ

О. Хотамов мусиқаси

Бизинг¹ шайдо кўнгул бечора бўлмиш,
Маломат² даштида овора бўлмиш.

Анга баским, ёғар тош устига тош,
Танида ёра³ узра ёра бўлмиш.

Урардин дам-бадам хороға⁴ бошин,
Сўнгалар⁵ анда пора-пора бўлмиш.

Бало тоғи аро ётқанда бемор,
Хирад⁶ синжоби⁷ хору хора бўлмиш.

Қаро қилди нечукким рўзгорим,⁸
Онинг ҳам рўзгори қора бўлмиш.

Қадаҳ хуршиди⁹ қониким,¹⁰ ғамидин
Сиришким¹¹ кавкаби сайёра¹² бўлмиш.

Навоий, чорадин кўп дема сўзким,
Ғамингга чорасизлиқ чора бўлмиш.

1.Бизинг – бизнинг. 2.Маломат – таъна. Бу сўз аслиятда (Алишер Навоий// Мукаммал асарлар тўплами, 20 томлик - 6-том, 186-бет) «малолат» (зерикиш, сиқилиш) тарзида берилган. 3.Ёра – яра, жароҳат. 4.Хоро(хора) – тош; қоя. 5.Сўнгалар – суяк. 6.Хирад – ақл. 7.Синжоб – силовсин. 8.Рўзгор – ҳаёт; қисмат. 9.Хуршид – қуёш. 10.Қони – қани? 11.Сиришк – кўз ёши. 12.Кавкаби сайёра – сайр қилувчи (ҳаракатдаги) юлдуз.

ГУЛЪУЗОРИМ*

*Х.Расулов мусиқаси
Навий ғазалига мухаммас***

Дўстларим, бир нозанин ишқи бу ҳол этмиш мени:
Зулфи¹ савдоси² алиф³ қаддимни дол⁴ этмиш мени,
Лола гул рухсори⁵ ҳажр⁶ ашкимни⁷ ол⁸ этмиш мени,
Бир пари пайкар⁹ гами ошуфтаҳол¹⁰ этмиш мени,
Элга аҳволим демакка гунгу лол этмиш мени.

Ишқ еткурмиш менингдек телбани бу ергаким,
Тешилур кўксим маломат¹¹ ўқидин ҳар ергаким,
Йўқ мажолим бўйла¹² ҳолимдин ўзингга дергаким,
Мен ҳавойини,¹³ не тонг,¹⁴ кўргузсалар бир-биргаким,
Эгма қошинг фикри андоғким ҳилол¹⁵ этмиш мени.

Гоҳи Мажнун элга, гоҳ мен соғ ила тенг бўлмишам,
Ҳасратингдин лола янглиғ доғ ила тенг бўлмишам
Ким, хазон фаслидаги яфроғ ила тенг бўлмишам,
Ёр кўйи¹⁶ ичраким туфроғ ила тенг бўлмишам,
Ишқ гавғоси бу янглиғ поймол¹⁷ этмиш мени.

*Гульузор – гул юз(ли). ** Мухаммас муаллифи аниқланмади. 1.Зулф – соч,

гажак. 2.Савдо – савдо, дард, ғам; ишқ; қора(лик). 3.Алиф (ا) – араб алифбосидаги «а(о)» ҳарфи. У шаклан тик қоматга ўхшатилади. 4.Дол (د) – араб алифбосидаги «д» ҳарфи; шаклан ғам-андухдан эгилган гавдага ташбеҳ қилинади. 5.Рухсор – юз. 6.Ҳажр – айрилиқ. 7.Ашк – кўз ёши. 8.Ол – қизил; бу ерда қон маъносида. 9.Пари пайкар – қаранг 25/15. 10.Ошуфтаҳол – паришон-ҳол. 11.Маломат – таъна, дашном. 12.Бўйла – бундай. 13.Ҳавойи – ҳавойи, енгилтак; бу ерда сўз ўйини: ғам-андухдан озиб-тўзиб, кичрайиб, вазнсизлик даражасига келган (муболаға) ва ҳавога кўтарилган ошиқ тасвири. 14.Не тонг – не ажаб. 15.Ҳилол – янги чиққан ой; бу ўринда ҳам маъшуқанинг эгма қошига, ҳам озиб, тўзиб кетган, ғамдан қадди букилган ошиқ ҳолатига ташбеҳ. 16.Кўй – кўча. 17.Поймол – хароб, оёқ ости.

БОБУР

(1483-1530)

Темурийзода Умаршайх Мирзо ўғли Заҳириддин Муҳаммад Бобур ўша пайтлардаги Фарғона давлатининг пойтахти бўлмиш Ахсикентда, айрим манбаларга кўра эса Андижонда туғилди. Ҳозирги Афғонистоннинг бир қисми ва Ҳиндистонни ўз ичига олган улкан салтанат барпо қилди.

Дастлаб Аграга дафн этилди. Кейинроқ эса қабри, ўз васиятига биноан, Кобул шаҳрига кўчирилди.

Бобурдан бизга бир девон, «Бобурнома» тарихий-мемуар асари ва қатор рисоалар мерос қолган.

НАСРИ БАЁТ

«Наво» мақомидан

Хазон япроғи янглиғ гул юзунг ҳажрида сарғардим,¹
Кўруб раҳм айлагил, эй лоларух,² бу чеҳраи зардим.³

Сен, эй гул, қўймадинг саркашлигингни⁴ сарвдек⁵ ҳаргиз,
Аёгингга тушуб барги хазондек, мунча ёлбордим.

Латофат⁶ гулшанида гул киби сен сабзу хуррам⁷ қол,
Мен арчи⁸ даҳр⁹ боғидин хазон япроғидек бордим.¹⁰

Хазондек қон ёшим, сориг юзумдин эл танаффулда,¹¹
Баҳар ранге,¹² биҳамдиллаҳ,¹³ улусдин¹⁴ ўзни қутқордим.

Не толейдур¹⁵ мангаким, ахтари бахтим¹⁶ топилмайдур,
Фалак авроқини¹⁷ ҳар нечаким дафтардек ахтардим.

Улуснинг таъну таърифиди¹⁸ манга, Бобур, баробардур,
Бу оламда ўзумни чун ямон-яхшидин ўтқардим.

1. Сарғармоқ – саргаймоқ. 2. Лоларух – лола(дек қизил) юзли. 3. Чеҳраи зард – сариқ юз. 4. Саркашлик – бебошлик, қайсарлик. 5. Сарв – тик ўсувчи дарахт; маъшуқа қаддига ишора. 6. Латофат – латифлик, нозиклик. 7. Сабзу хуррам – ям-яшил ва хурсанд, мамнун. 8. Арчи – (а)гарчи. 9. Даҳр – дунё. 10. Бормоқ – кетмоқ. 11. Танаффур – нафратланиш, жирканиш. 12. Баҳар ранге – ҳарқалай; ҳар турли. 13. Биҳамдиллаҳ – Оллоҳга ҳамдлар бўлсин(ки). 14. Улус – халқ. 15. Не толей – (бу) қандай (қанақа) толей(ки). 16. Ахтари бахт – бахт юлдузи. 17. Авроқ – варақлар. 18. Таъну таъриф – таънаю мақтов.

ТОПИЛМАС

Н. Қулабдуллаев мусиқаси

Сендек манга бир ёри жафокор топилмас,
Мендек санга бир зору вафодор топилмас.
Бу шаклу шамойил¹ била худ² хуру парисен
Ким, жинси башар³ ичра бу миқдор⁴ топилмас.
Ағёр⁵ кўз оллидаю ул ёр аён йўқ,
Гам хори⁶ кўнгул ичра-ю, гамхор⁷ топилмас.
Эй гул, мени зор этмаки ҳуснунг чаманида,
Кўзни юмуб очқунча бу гулзор топилмас.
Бобур сени чун ёр деди, ёрлиғ⁸ этгил,
Оламда кишига йўқ эса ёр топилмас.

1. Шамойил – 1)кўриниш, қиёфа; 2)сифатлар, фазилатлар. 2. Худ – худди.
3.Жинси башар – одамзод. 4. Бу миқдор – бу даража. 5. Ағёр – рақиблар. 6. Гам хори – гам тикони. 7. Гамхор – дардқаш, гамхўр. 8. Ёрлиғ – ёрлик, дўстлик.

СОҶИЙНОМАИ САВТИ КАЛОН

«Рост» мақомидан

Келтурса юз балони ўшал бевафо манга,
Келсун, агар юзумни эвурсам,¹ бало манга!

Нетгаймен ул рафиқ² билаким, қилур баче,
Меҳру вафо рақибга, жавру жафо – манга.

Бегона бўлса ақл мени телбадин, не тонг,³
Чун бўлди ул парисифатим⁴ ошно манга.

Оху ёшимдин ортадурур заъф,⁵ эй табиб,
Билдим, ярашмас эмди бу обу ҳаво⁶ манга.

Дардим кўруб, муолажада зоеъ этма умр
Ким, жонда дарди ишқдурур бедаво манга.

То ёр кимни истару кўнглига ким ёқар,
Ташвиш бежиҳатдурур⁷ охир санго, манга.

1.Эвурмоқ – ўгирмоқ, бурмоқ. 2.Рафиқ – дўст, улфат. 3.Не тонг – не ажаб.
4.Парисифат – парига ўхшаш. Байт мазмуни: мен – телбанинг ақлим бўлмаса, не ажаб. Чунки у парисифат ёр менга ошно бўлди. Халқ орасида руҳий хаста кишиларни «бунга пари ёки жин теккан» дейилишига ишора. 5.Заъф – заифлик.
6.Обу ҳаво – айнан сув ва ҳаво; аввалги мисрадаги оқ ва кўз ёшга ишора; шунингдек, об-ҳаво (иқлим) маъносида. 7.Бежиҳат – ўринсиз.

ҚАРО ЗУЛФИНГ...

Ғ. Тошматов мусиқаси

Қаро зулфунг¹ фироқида² паришон³ рўзғорим бор,
Юзунгнинг иштиёқида⁴ не сабру не қарорим бор.

Лабинг бағримни қон қилди, кўзумдин қон равон қилди,⁵
Нега ҳолим ямон қилди, мен ондин бир сўрорим⁶ бор.

Жаҳондин манга ғам бўлса, улусдин⁷ гар алам бўлса,
Не ғам, юз мунча ҳам бўлса, сенингдек ғамгусорим⁸ бор.

Фигоним ошти булбулдин, ғами йўқ зарра бу қулдин,
Басе, Бобур, ўшал гулдин кўнгулда хор-хорим⁹ бор.

САРАХБОРИ ОРОМИЖОН

«Дугоҳ» мақомидан

Жонимдин ўзга ёри вафодор топмадим,
Кўнглумдин ўзга маҳрами асрор¹⁰ топмадим.

Жонимдек ўзга жонни дилафгор¹¹ кўрмадим,
Кўнглум киби кўнгулни гирифтор¹² топмадим.

Усрук¹³ кўзига токи кўнгул бўлди мубтало,
Ҳаргиз бу телбани яна ҳушёр топмадим.

Бори борай эшигига бу навбат, эй кўнгул,
Нечаки бориб эшигига, бор топмадим.

Бобур, ўзунгни ўргата кўр ёрсизки, мен
Истаб жаҳонни, мунча қилиб, ёр топмадим.

1.Зулф – соч, гажак. 2.Фироқ – айрилиқ. 3. Паришон – ёйиқ, тўзғиган. 4.Иштиёқ – кучли истак, хоҳиш, кўмсаш. 5.Равон қилмоқ – оқизмоқ. 6.Сўрорим – сўз ўйини: 1) сўрашим; 2)сўришим. 7.Улус – халқ. 8.Ғамгусор – ғамхўр. 9.Хор – тикан. 10.Маҳрами асрор – сирдош, хос киши. 11.Дилафгор – ғамгин, дилхаста. 12.Гирифтор – банди, боғланган, тутилган. 13.Усрук – маст.

БОШДИН ЯНА

Ф. Умаров мусиқаси

Сочининг савдоси¹ тушди бошима бошдин яна,
Тийра² бўлди рўзгорим³ ул қаро қошдин яна.

Мен худ⁴ ул тифли паривашга⁵ кўнгул бердим, вале
Хонумоним⁶ ногаҳон бузулмағай бошдин яна.

Юз ямонлиғ кўриб ондин, телба бўлдунг, эй кўнгул,
Яхшилиғни кўз тутарсен⁷ ул паривашдин яна.

Тош урар атфол мени, уйида фориг ул пари,
Телбалардек қичқирурмен ҳар замон тошдин яна.⁸

Оёғим етганча Бобурдек кетар эрдим, нетай,
Сочининг савдоси тушди бошима бошдин яна.

1.Савдо – ғам, дард, ишқ; қора. 2.Тийра – хира. 3.Рўзгор – турмуш. 4.Худ – худди. 5.Париваш – парига ўхшаш. 6.Хонумон – бор-йўқ, бисот. 7.Кўз тутмоқ – умид қилмоқ. 8.Тош урар атфол мени ... – кўчасидаги болалар мен (телба)га тош отишади. У пари эса уйида бундай ташвишлардан ҳоли, менинг аҳволимдан беҳабар ўтиради. Мен эса зора нолаларимни эшитиб, аҳволимни билса, дея ташқарида туриб ҳар лаҳза телбадек қичқираман.

ТАРОНАИ НАСРИ СЕГОҲ (ШАРОБ I)

Фарғона мумтоз куйларидан

Ким кўрар хуршидни,¹ ул моҳсиймо² бўлмаса?!
Ким сўрар шаккарни, ул лаъли шакарҳо³ бўлмаса?!

Гул тикандур кўзларимга, ул юзи гулдин йироқ,
Сарв⁴ ўқдур бағрима, ул сарви боло⁵ бўлмаса.

Жаннатул-маъвони, эй зоҳид, нетай мен зорким,
Истарам, кўйидин ўзга манга маъво бўлмаса.

Тиймағил девона кўнглумники, расво бўлма деб,
Ошиқ ўлғайму эди ул телба расво бўлмаса?!

Гар бошингни кессалар ишқида, эй Бобур, сенинг,
Ёрдин кўнглунг, керакким, ўзга қатъо⁶ бўлмаса.

1. Хуршид – қуёш. 2. Моҳсиймо – ой юзли. 3. Лаъли шакарҳо – лаъл – қизил рангли қимматбаҳо тош; шакарҳо – шакарли, ширин; маъшуқа лабига нисбат. 4. Сарв – тик ўсувчи даракт; маъшуқа қаддига ишора. 5. Боло – 1) юқори, баланд; 2) қомат. 6. Қатъо – кес(ил)иш, уз(ил)иш.

КОШКИ

Ю. Ражабий мусиқаси

Кўрмагай эрдим жамолин олам аро, кошки,
Бўлмагай эрдим бори оламға расво, кошки.

Ишқ боғининг ниҳоли - ғам, бари¹ ҳирмон² эмиш,
Қилмагай эрдим бу гулшанни томошо, кошки.

Қилмагай эрди кўнгул ишқин ҳавас, бал,³ тилга ҳам
Келмагай эрди анингдек лафз⁴ асло, кошки.

Қоши ёлар⁵ кўйида⁶ умри шариф⁷ этгунча сарф,
Қилгай эрдим масжиду меҳроб аро жо, кошки.

Ихтиёр эт ўзга иш, Бобурки, ҳосил бўлмагай
Ишқу васлу айш ила ишратдин, илло, кошки.

1. Бар – мева, ҳосил. 2. Ҳирмон – маҳрумлик, жудолик. 3. Бал - балки. 4. Лафз – сўз. 5. Ё(й) – камон; шаклан маъшуқа қошига нисбат. 6. Кўй – кўча, йўл. 7. Шариф – шарафли, қадрли, қимматли.

НЕ БҮЛДИ?

К. Раҳимов мусиқаси

Ул аҳд ила паймон қани, эй ёр, не бўлди?
Ул лутф¹ ила эҳсон қани, эй ёр, не бўлди?

Кеттим мени ҳайрон эшигингдин, демаринг ҳеч:
«Ул телбаи ҳайрон қани?» Эй ёр, не бўлди?

Юз кўрсатибон эл ичида лутф этар эрдинг,
Ул лутф намоён қани, эй ёр, не бўлди?

Сенинг сари борди кўнгул, истаб топа олмон
Сенинг сари боргон қани, эй ёр, не бўлди?

Жонимға даво сўзунг эди, сўзламадинг, оҳ,
Жон дардиға дармон қани, эй ёр, не бўлди?

Мундоқму эди аҳдки, Бобурни унуттунг,
Ул аҳд ила паймон қани, эй ёр, не бўлди?

САВТИ ЧОРГОҲ

Қайси бир озорин айтай жонима агёрни²?
Қайси бир оғритқонин кўнглумни дей дилдорнинг?

Қайси бир бераҳлигини³ толеи гумроҳнинг?⁴
Қайси бир кажравлигини⁵ чархи⁶ кажрафторнинг?⁷

Қайси ҳасрат бирла армонин вафосиз васлнинг,
Қайси кулфат бирла ранжин⁸ фурқати хунхорнинг?⁹

Бобур, ул гул жавр этар, агёрдин не яхшилиғ,
Гулнинг озори бу бўлса, ваҳ, не бўлғай хорнинг?¹⁰

1.Лутф – илтифот. 2.Агёр – *айн.* ғайрлар, бошқалар; ошиқнинг рақиблари – ёрнинг бошқа ошиқлари. 3.Бераҳлик – йўлсизлик, чорасизлик. 4.Толеи гумроҳ – адашган, гумроҳ толеъ (бахт, иқбол). 5.Кажравлик – тескари юриш. 6.Чарх – осмон; тақдир маъносиди. 7.Кажрафтор – тескари юривчи. 8.Ранж – алам, озор. 9.Фурқати хунхор – *айн.* қонхўр айрилиқ. 10.Хор – тикан; *мажозан* рақиблар.

ГУЛЖАМОЛ

Ғ. Тошматов мусиқаси

Гул жамолин ёпқон ул гулнинг ики¹ райҳонидур,²
Фунча сиррин очқон ул икки лаби хандонидур.³

Ул мусалсал⁴ икки зулфи⁵ гул юзининг даврида⁶
Гул уза оғнар, магар⁷ ул иккининг давронидур.

Сел эмасдур Ер юзин тутқон – кўзумнинг ёшидур,
Раъд⁸ эмасдур кўкка чирмашқон – кўнгул афғонидур!⁹

Ложарам,¹⁰ бўлғай паришону¹¹ ҳавойи¹² мен киби –
Зарра янглиғ кимки бир хуршед¹³ саргардонидур.

Ул пари ишқида, Бобур, кўнглум андоқ телбадур
Ким, сочи – занжиридур, чоҳи зақан¹⁴ – зиндонидур.

1. Ики – икки. 2. Райҳон – райҳон; мажозан маъшуқанинг соч кокили. 3. Хандон – кулувчи. 4. Мусалсал – халқа-халқа, занжирсимон. 5. Зулф – соч гажаги. 6. Давр – 1) айлана, доира; 2) давр, замон; бу ерда сўз ўйини: ҳар икки маъносида ҳам олиш мумкин. 7. Магар – чунки. 8. Раъд – момақалди роқ. 9. Афғон – нола, фиғонлар. 10. Ложарам – албатта, шубҳасиз. 11. Паришон – ёйиқ, тўзғиган. 12. Ҳавойи – қаранг 28/13. 13. Хуршед (хуршид) – қуёш. 14. Чоҳи зақан – бағбаға (ияк ости) чуқурчаси.

ФУЗУЛИЙ

(1498-1556)

Сулаймон ўгли Муҳаммад Фузулий Ироқнинг Карбало шаҳрида туғилган. Шоир сифатида Бағдодда шакллангани боис тахаллусига баъзан «Бағдодий» нисбаси ҳам қўшилиб келади. У деярли барча асарини она тили – туркий тилнинг озар лаҳжасида ёзган. Бизгача бир девони, «Лайлову Мажнун» достони ва бир неча мунозаралари етиб келган.

1556 йилда вабо касалидан вафот этган.

ҒАМЗАСИН...

Р. Турсунов мусиқаси

Ғамзасин¹ севдинг, кўнгул, жонинг керакмасму санго?
Тийға² урдинг, жисми урёнинг³ керакмасму санго?

Оташин оҳим-ла айларсан манга таклифи боғ,
Боғбон, гулбарги хандонинг⁴ керакмасму санго?!

Эй камон абрў,⁵ рақиба берма ғамзангдин насиб,
Ўқ отарсан тоша, пайконинг⁶ керакмасму санго?

Ёндуруб жоним, жаҳонсўз⁷ этма барқи⁸ оҳими,
Осмон, хуршиди рахшонинг⁹ керакмасму санго?

Тут алимким,¹⁰ ашк¹¹ селобина йўқдир эътибор,
Эй Фузулий, чашми гирёнинг¹² керакмасму санго?

1.Ғамза – ишва, ноз; кўз қисмиш. 2.Тийға – тийға. 3.Урён – яланғоч. 4.Хандон – кулувчи, кулиб турган. 5.Абрў – қош; шаклан камонга ташбеҳ қилинади. 6.Пайкон – камон ўқи. 7.Жаҳонсўз – жаҳонни куйдирувчи. 8.Барқ – чақмоқ, яшин. 9.Хуршиди рахшон – порлоқ кўёш. 10.Ал – кўл. 11.Ашк – кўз ёши. 12.Чашми гирён – айни йиғловчи кўз.

САВТИ СУВОРА

Хоразм мумтоз йўлларида

Ҳар китобаким лаби лаълинг¹ ҳадисин² ёзалар,
Риштаи жон³ бирла ишқ аҳли они шерозалар.⁴

Бу на сирдир, сирри ишқинг демадан⁵ бир кимся,⁶
Шаҳра душмиш ман сани севдим дея овозалар.

Шайхлар⁷ майхонадан юз дўндирурлар⁸ масжида,
Бетариқатларни⁹ кўрким, тўғри йўлдан озалар.

Чоклар кўксимда сонмаким,¹⁰ очубдир тиғи ишқ
Кўнглиминг шаҳрина меҳринг кирмага дарвозалар.

Эй Фузулий, ёр агар жавр этса, андин инжима,¹¹
Ёр жаври ошиқа ҳар дам муҳаббат тозалар.

1.Лаъл – қаранг 11/3. 2.Ҳадис – сўз. 3.Риштаи жон – жон ипи. 4.Шероза – китоб варақларини муқовалашда уларни яхлит тутувчи ипак тасма. 5.Демадан – демай туриб. 6.Кимся – кимсага. 7.Шайх – айн қария; дин пешвоси. 8.Дўндирмоқ – бур(дир)моқ, ўтиртирмоқ, айлантирмоқ. 9.Бетариқат – тариқатсиз, бирон тариқат йўлини тутмаган. 10.Сонмоқ – санамоқ, ҳисобламоқ. 11.Инжимоқ – ранжимоқ, хафа бўлмоқ.

МУҒУЛЧАИ ҚАШҚАРЧАИ ДУГОҲ

«Дугоҳ» мақомидан

Кўрдим ул хуршид¹ хуснин, ихтиёрим қолмади,
Соядек бир ерда турмоққа қарорим қолмади.

Бир кун ўлмас талъатин² кўрмак муяссар, оҳким,
Заррача ул гул ёнинда эътиборим³ қолмади.

Пок қилди хотиримдин⁴ заъф(и)⁵ даҳр⁶ ойинасин,⁷
Ўйла⁸ маҳв ўлдимки,⁹ бир зарра ғуборим қолмади.

Ғам уни ҳамдамларим ғарқ ўлдилар кўз ёшима,
Силмака¹⁰ кўз ёшими бир ғамгусорим¹¹ қолмади.

Рўзгорим¹² хуш кечурди,¹³ оҳким, даврон ўтуб,
Ўлди аҳволим хароб, ул рўзгорим қолмади.

Роҳи ишқ¹⁴ ичра манга анжоқ¹⁵ фано¹⁶ мақсуд эди,
Шукрким, мақсуда етдим, интизорим¹⁷ қолмади.

Эй Фузулий, эл қаму¹⁸ ағёрим¹⁹ ўлди ёр учун,
Сўзи дилдан²⁰ ғайри²¹ бир дилсўз²² ёрим қолмади.

1.Хуршид - қуёш. 2.Талъат - қиёфа. 3.Эътибор - бу ерда қадр-қиммат маъносиди. 4.Хотир - ўй, хаёл; кўнгил. 5.Заъф - кучсизлик, ожизлик. 6.Даҳр - дунё. 7.Ойина - кўзгу; кўриниш. 8.Ўйла - ўшандай, ўшанча, шунча(лик). 9.Маҳв ўлмоқ - йўқолмоқ. 10.Силмоқ - артмоқ, сидирмоқ. 11.Ғамгусор - кўнгилни кўтарувчи, ғамхўр. 12.Рўзгор - турмуш. 13.Хуш кечурди - яхши ўтарди. 14.Роҳи ишқ - ишқ йўли. 15.Анжоқ (онжоқ) - ўшандай, ўша (шу) даражадаги. 16.Фано - қаранг 11/7. 17.Интизор - интизорлик, муштоқлик. 18.Қаму - ҳамма. Эл қаму - бутун халқ. 19.Ағёр - рақиблар. 20.Сўзи дил - бу ерда сўз ўйини: сўз - 1)сўз, жумла; 2)куйиш, куйик. Сўзи дил - дилдаги сўз ёки дилнинг куйиши. 21.Ғайри - бошқа. 22.Дилсўз - дилни куйдирувчи.

АҚЛ ЁР ЎЛСАЙДИ...

К.Жабборов мусиқаси

Ақл ёр ўлсайди, тарки ишқи ёр этмазмидим?¹
Ихтиёр ўлсайди, роҳат ихтиёр этмазмидим?

Лаҳза-лаҳза суратин кўрсайдим ул ширин лабинг,
Сан киби, эй Бесутун,² ман ҳам қарор этмазмидим?

Ул гули хандонни кўрмак мумкин ўлсайди манго,
Сандек, эй булбул, гулистона гузор этмазмидим?³

Дардими оламда пинҳон тутмағим⁴ ночордир,
Ўғрасайдим,⁵ бир табиба ошкор этмазмидим?

Эй Фузулий, доғи ҳижрони-ла ёнган кўнглими
Лолалар очсайди, сайри лолозор этмазмидим?

1. Мисра мазмуни: ақлим бўлса эди, ёр ишқидан воз кечмасмидим?! 2. Бесутун (Беҳустун) - Фарҳод қазиган тоғнинг номи. У Эроннинг Қирмоншоҳ шаҳри яқинида жойлашган. Ишқ йўлидаги машаққатлар рамзи. 3. Гузор этмоқ - ўтмоқ, бормоқ. 4. Тутдигим - тутишим, сақлашим. 5. Ўғрамоқ - 1) хоҳламоқ; 2) муносиб кўрмоқ.

БАЁТ I

*Фарғона-Тошкент мақом йўллари*дан

Шифойи васл қадрин ҳажр¹ ила бемор ўландан² сўр,³
Зулоли⁴ завқ шавқин⁵ ташнаи дийдор ўландан сўр.

Лабинг сиррин келуб гуфтора⁶ мандан ўзгадан сўрма,
Бу пинҳон нуктани⁷ бир воқифи асрор⁸ ўландан сўр.

Кўзи ёшлуларинг ҳолин на билсун мардуми гофил,⁹
Кавокиб¹⁰ сайрини шаб¹¹ то саҳар бедор ўландан сўр.

Хабарсиз ўлма фаттон¹² кўзларинг жаврин чеканлардан,
Хабарсиз мастлар бедодини¹³ хушёр ўландан сўр.

Фамингдан шамъдек ёндим, сабодан¹⁴ сўрма аҳволим,
Бу аҳволи шаби ҳижрон¹⁵ маним-ла ёр ўландан сўр.

Хароби жоми ишқам,¹⁶ наргиси¹⁷ мастинг билур ҳолим,
Харобот аҳлининг¹⁸ аҳволини хуммор¹⁹ ўландан сўр.

Муҳаббат лаззатидан беҳабардир зоҳиди²⁰ гофил,
Фузулий, ишқ завқин завқи ишқи вор²¹ ўландан сўр.

1. Ҳажр - айрилик. 2. Ўландан - бўлгандан. 3. Сўр - сўра. 4. Зулол - тиниқ ва муздай сув. 5. Шавқ - тўлиқиш. 6. Гуфтор - сўзлаш. 7. Нукта - нозик маъноли сўз ёки ибора. Бу сўз «нуқта» сўзига ҳам ҳамоҳанг. Мумтоз адабиётимизда машшуқа лаби(оғзи) ва белининг кичкиналиги гўзаллик белгиси саналган. Шу боис белни қилга, оғизни эса нуқтага ўхшатилади, баъзан ўта муболаға билан «бор-йўқлигини билиб бўлмайди», дейилади. 8. Воқифи асрор - сирлардан огоҳ. 9. Мардуми гофил - гофил одамлар, беҳабар нодонлар. 10. Кавокиб (бирлиги кавкаб) - юлдузлар. 11. Шаб - тун; қоронғулик. 12. Фаттон - фитначи. 13. Бедод - қийноқ, азоб, жабр. 14. Сабо - тонгги шабада. 15. Шаби ҳижрон - айрилик тунни. 16. Хароби жоми ишқам - ишқ қадаҳининг харобиман. 17. Наргис - гул тури. Унинг гуллари шаклан машшуқа кўзига ташбеҳ қилинади. 18. Харобот аҳли - майхонадагилар; мажозан ошиқлар, муҳаббат аҳли. 19. Хум(м)ор - кучли иштиёқ, хоҳиш, қўмсаш. 20. Зоҳид - зуҳд (тоат-ибодат) билан машғул, художўй. 21. Вор - бор, мавжуд.

ДИЛХИРОЖ¹ (СИЙНАХИРОЖ)

Халқ куйи

Ҳосилим барқи ҳаводисдан² маломат доғидир,
Маснадим³ кўйи маломатда⁴ фано⁵ тупроғидир,
Зор кўнглим танда зиндони бало⁶ дутсоғидир,⁷
Раҳм қил, давлатли султоним, мурувват чоғидир.

Давр жавриндан тану жонимда роҳат қолмади,
Сурати ҳолимда осори⁸ фароғат⁹ қолмади,
Меҳнату ғам чекмага минбаъд¹⁰ тоқат қолмади,
Раҳм қил, давлатли султоним, мурувват чоғидир.

Кўр Фузулийнинг руҳи¹¹ зардинда¹² ашки олини,¹³
Пардаи идбора¹⁴ дутмиш¹⁵ сурати иқболини,¹⁶
Дардмандингдир, иноятлар эдуб¹⁷ сўр ҳолини,
Раҳм қил, давлатли султоним, мурувват чоғидир.

1. Дилхирож - хирож - солиқ, тўлов. «Дилхирож» - айнан «дилнинг тўлови ёки дил (кўнгли) билан тўланадиган бож». Бу сўз аслида «дил харош» (яъни кўнглини тирновчи ёки дилнинг тирналиши) бўлган, қабилидаги тахминлар ҳам бор. 2. Барқи ҳаводис – *айн.* ҳодисалар чақмоғи; умуман, ҳаёт маъносида қабул қилиш мумкин. 3. Маснад - 1)суянчиқ; 2)тахт; 3)мартаба, даража. 4. Кўйи маломат – *айн.* маломат, таъналар кўчаси; умуман, бу дунё маъносида тушуниш мумкин. 5. Фано - *қаранг* 11/7. 6. Зиндони бало – *айн.* бало зиндони; тана, вужуд. 7. Дутсоғ - тутқун, асир. 8. Осор - асарлар, излар, белги-нишонлар. 9. Фароғат - хордиқ, дам, хотиржамлик. 10. Минбаъд - асло. 11. Руҳ - юз. 12. Зард - сариқ. 13. Ашки ол – *айн.* қизил (қонли) кўз ёши. 14. Пардаи идбора - бахтсизлик, омадсизлик пардаси. 15. Дутмиш - тутибди, қоплабди маъноларида. 16. Сурати иқбол - бахт, толеънинг кўриниши (қийёфаси). 17. Иноятлар эдуб - иноят, лутфу марҳаматлар қилиб.

ҚУРБОН ЎЛАМ*

Ҳожи Абдулазиз мусиқаси

Келгил, эй моҳлиқо,¹ ҳуснингга қурбон ўлам,
Халқай зулфи паришонинга² қурбон ўлам.
Чашми масту³ лаби хандонинга⁴ қурбон ўлам,
Офтоби руҳи тобонинга⁵ қурбон ўлам,
Қадди шамшоди хиромонинга⁶ қурбон ўлам.

Икки қошинг - қаламу икки кўзинг – чашмаи нур,⁷
Барқ уриб⁸ ойнадек, сийнаи⁹ софинг кўринур.
Бу санинг дарду фироқинг¹⁰ – мани жонимга ҳузур.
Йўқ назокат¹¹ ичида сан каби дурдонаи дур,
Қадди наврастай¹² ларзонинга¹³ қурбон ўлам.

Тишларинг – гавҳару ҳар бир суханинг¹⁴ – оби ҳаёт,¹⁵
Пистадек икки лабингдин тўкилуру қанду набот.¹⁶
Ёзилур саҳфаи девонингга юз минг ҳасанот,¹⁷
Гул юзингдин манга бир бўса бериб, айла закот,¹⁸
Ман сани рўйи¹⁹ гулистонинга қурбон ўлам.

Қўлларинг – панжаи хуршид,²⁰ белинг – мўрча миён,²¹
Кўйлак ичра баданинг соф эруру – оби равон.²²
Раҳм қил, кел мани оғушима, эй офати жон,
Қадду бастингга тасаддуқ бу Фузулий қила жон
Қадди шамшоди хиромонинга қурбон ўлам.

*Ушбу мухаммас Фузулий девонларида учрамади. 1.Моҳлиқо - ой юзли. 2.Халқай зулфи паришон - тўзгиган гажак халқалари. 3.Чашми маст - маст (сузук) кўз. 4.Хандон - кулувчи. 5.Руҳи тобон - порлоқ юз. 6.Шамшоди хиромон - айн. юрувчи шамшод. 7.Чашмаи нур - айн. нур булоғи. 8.Барқ урмоқ - чақмоқ чақиши. 9.Сийна - кўкрак. 10.Фироқ - айрилиқ. 11.Назокат - нозиклик. 12.Навроста - ёш, навқирон. 13.Ларзон - титраб турган. 14.Сухан - сўз. 15.Оби ҳаёт - айн. ҳаёт суви. 16.Набот - новвот. 17.Ҳасанот - мақтов, олқиш; шунингдек, «ҳасан (гўзал) от», яъни гўзал исмлар (асмо ул-ҳусна) тарзида ҳам тушуниш мумкин. 18.Закот - мол-дунёси маълум бир миқдор(нисоб)га етган кишилар учун фарз бўлган, йилда бир марта мулкнинг қирқдан бир улуши билан адо этиладиган мол ибодати. 19.Рўй - юз. 20.Панжаи хуршид - айн. қуёш панжаси; қуёш нури-нинг толим-толимлиги назарда тутилмоқда. 21.Мўрча миён - айн. чумоли белли, яъни бели чумолининг белидай ингичка. Мумтоз адабиётда маъшуқа белининг ингичкалиги гўзаллик белгиси ҳисобланади. 22.Оби равон - оқиб турган сув.

ЗЕБУННИСО

(1639-1702)

Зебуннисобегим Деҳлида - Бобурнинг панневараси бўлмиш Абу Зафар Муҳийиддин Муҳаммад Аврангзеб Оламгир оиласида туғилган. Қабри ҳам Деҳлида.

Девон тузган. «Зеб ат-тафсир», тасаввуфга оид «Мунисул-арвоҳ», илоҳиётга доир «Зеб ан-нашаот» рисолалари машҳур.

САМАРҚАНД УШШОФИ

Хожи Абдулазиз мусиқаси

Биёки, зулфи кажу чаши сурмасо инжост,
Нигоҳи гарму адоҳойи дилрабо инжост.

Карашма – тифу мижа – ханжару ниғаҳ – алмос,
Шаҳодат ар талаби, дашти Карбало инжост.

Агар беҳишт диҳанданд, фиреби кас нахўри,
Қадам зи майкада берун манеҳки, жо инжост.

Китобхонаи олам варақ-варақ жустам,
Хати ту дидаму гуфтам ки: «Муддао инжост!»

Зақоти ҳусн агар медиҳи ба ройи Худо,
Биёки, Зебуннисо ҳам чу ман – гадо инжост.

ТАРЖИМА:

Келгилки, қайрилма зулф,¹ сурмасифат (қора) кўз шу ердадир,
Куйдиргувчи нигоҳ, дилрабонинг (хуш) қилиқлари шу ердадир.

Карашмаси² – тиф, киприги – ханжар, нигоҳи – олмос,
Агар шаҳидлик истасанг, (кел,) Карбало дашти³ шу ердадир.

Агар жаннатни берсалар ҳам, одамларнинг фирибига учма,
Майхонадан бир қадам ҳам ташқари чиқма,(асл) жой(инг) шу ердадир.

Олам кутубхонасини варақма-варақ титиб чиқдим,
Хатингни⁴ кўрдим-у.«Муддаоим бу ерда экан-ку!» деб юбордим.

Агар Худо йўлига ҳусн(инг) закотини⁵ бермоқчи бўлсанг,
Кел, Зебуннисо отли гадо – ман шу ердаман.

1.Зулф – гажак; умуман, соч. 2.Карашма – ноз(даниш). 3.Карбало дашти – қаранг 47/5.
4.Хат(т) – 1) мактуб, нома.; 2) лаб устидаги майин туклар, энди сабаза уриб келаётган мўйлаб. Бу ерда сўз ўйини: маъшуканинг оппоқ юзидаги майин туклар (хатт) оқ қоғоздаги сиеҳ (сиеҳ – форсчада *айн*. «қора» дегани!) билан битилган ёзувга қиёсланмоқда. 5.Закот – қаранг 44/18.

МАШРАБ

(1640-1711)

Валибобо ўғли Раҳимбобо Машраб Наманганда туғилган. Дастлабки таълимни наманганлик тақводор муаллим Мулла Бозор Охунд қўлида олган. Кейинроқ унинг тавсияси билан Қошғарга – Ҳидоятulloҳ Офоқ Хожа ҳузурига бориб, муридликка киради ва тасаввуфнинг амалий қисми – тариқат йўлини тутати. У «Машраб»-дан ташқари яна «Зинда», «Умам» каби таҳаллуслар билан ҳам ижод қилган.

1711 йили Балх ҳокими Маҳмуд Қатағон ҳукми билан дорга осилган.

САВТИ МУНОЖОТ

Халқ куйи

Кўрсат жамолинг мастоналарға,¹
Ишқингда куйган парвоналарға.²

Мандин дуодур, сандин ижобат,
Жоним тасаддуқ жононаларға.

Эй кўнгли қаттиғ, раҳм айламайсан,
Қилғил назар сан бечораларға.

Машраб сани деб кечти жаҳондин,
Бошини қўйди остоналарға.

1. Мастона – маст; доим мастга ўхшаб (қўзи сузилиб) юрадиган. 2. Парвона – шам, чироқ, умуман, шуъла атрофида куйиб, ҳалок бўлгунича тинимсиз айланадиган майда капалаксимон ҳашарот; ошиқ тимсоли.

ҲЕЧ КИМА МАЪЛУМ ЭМАС...*

Ҳеч кима маълум эмас ҳоли паришоним¹ манинг,
Осмонни тийра² қилди оху афғоним³ манинг.

Мен нечун шод этмайин бул хаста кўнглумни бу кун,
Келди ҳолимни сўраб ул шўх жононим манинг.

Эй ситамгар, келгилу эмди шаҳид⁴ этгил мани,
Мавж урсун Карбало даштида⁵ бул қоним манинг.

Нозу истиғно⁶ билан келгил, манинг ҳолимни сўр,
Термулуб доим йўлингда чашми гирёним⁷ манинг.

Тобакай⁸ жабру ситам бирлан юрурсан, эй рафиқ,⁹
Чиқти, Машраб, ушбу ғамдин бул азиз жоним манинг.

* Куй муаллифи аниқланмади (М.Т.) 1.Ҳоли паришон – паришонлик, маъюслик, ғамгинлик ҳолати. 2.Тийра – хира, нурсиз. 3.Афғон – нола, фиғон(лар). 4.Шаҳид – зўрлик билан, куч ишлатиб ўлдирилган ёки зулмга қарши жангда ҳалок бўлган киши. 5.Карбало дашти – Ироқдаги Карбало саҳроси. Муҳаммад (а.с.)нинг набираси имом Ҳусайн ана шу даштда мунофиқлар томонидан шаҳид қилинган эди. 6.Истиғно – эҳтиёжсизлик, муҳтож бўлмаслик; бу ерда маъшуқнинг ошиққа муҳтож эмаслиги маъносиди. 7.Чашми гирён – (тинимсиз) йиғлайдиган кўз. 8.Тобакай – қачонгача? 9.Рафиқ – дўст, улфат.

ТАРОНАИ САРАХБОРИ ИРОҚ

«Ироқ» мақомидан

Ишқинг ўтига ўртаб¹ ҳар дам чу² қуяй дерман,
Ул шамъи жамолингга³ парвона⁴ бўлай дерман.

Мужгонинг⁵ ўқин отиб, қонимни тўкар бўлсанг,
Қоним била, эй жоно, оламини бўяй дерман.

Юзунг била қошингдин ўзгага назар солсам,
Ханжар олибон қўлга, кўзимни ўяй дерман.

Раҳм айласа гар дилбар ҳам ечса ниқобини,
Ман хастасиман, дўстлар, тўйгунча кўрай дерман.

Ман дашти муҳаббатда ташна бўлубон юрдим,
Сун⁶ васл шаробидин, эй соқий,⁷ тўяй дерман.

Машраб сани деб, дилбар, кечти ики⁸ оламдин,
Раҳм айлағил, эй жоно, васлингга етай дерман.

1.Ўртамоқ – куймоқ, куйдирмоқ. 2.Чу – чунончи; модомики; вақтики.3.Шамъи жамол – жамол (чирой) шами. 4.Парвона – қаранг 46/2. 5.Мужгон – киприк. 6.Сунмоқ – куймоқ. 7.Соқий – май куй(иб бер)увчи. 8.Ики – икки.

ЎРТАР

Х. Жўраев мусиқаси

Агар ошиқлиғим айтсам, куюб жону жаҳон ўртар,
Бу ишқ сиррин баён этсам, тақи¹ ул хонумон² ўртар.

Кишига ишқ ўтидин заррае³ тушса, бўлур гирён,⁴
Бўлур бесабру бетоқат, юрак-бағри ҳамон⁵ ўртар.

Бу дард бирлан хароб ўлдим, келиб ҳолимни сўрмайсан,
Фамим бошқа, алам бошқа, юракимни ниҳон⁶ ўртар.

Қаю⁷ тил бирла, эй жоно, санинг васфинг⁸ баён айлай,
Тилим лолу кўзим гирён, сўнгақларни⁹ чунон¹⁰ ўртар.

Бу Машраб дардини, ё Раб, ки ҳеч ким бошига солма,
Агар Маҳшарда¹¹ оҳ урсам, биҳишти жовидон¹² ўртар.

1. Тақи – яна. 2. Хонумон – рўзгор; бисот. 3. Заррае – бир зарра. форс тилида сўз охирига қўшилган «ё» ҳарфи (-е қўшимчаси) ноаниқлик, «қандайдир бир» деган маъноларни билдиради. 4. Гирён – йиғловчи. 5. Ҳамон – доим. 6. Ниҳон – яширинча. 7. Қаю – қайси? 8. Васф – таъриф; мақтов. 9. Сўнгақ – суяк. 10. Чунон – роса, жуда. 11. Маҳшар(гоҳ) – қиёмат куни инсонлар тўпланадиган жой. 12. Биҳишти жовидон – абадий жаннат.

КЕЛИБДУР

Юнус қори Юсупов мусиқаси

Дилбар юзини кўргали девона келибдур,
Юз нозу карашма била жонона келибдур.

Юз жоним агар бўлса, тасаддуқ анга айлай,
Рафтори¹ билан кўзлари мастона² келибдур.

Девонайи шўрида,³ бу жонингни фидо қил,
Кокиллариким белина чулғона⁴ келибдур.

Зарроти жаҳон⁵ ичра куюб, ташналаб⁶ эрдим,
Жонона бўлиб соҳиби паймона⁷ келибдур.

Жонингни фидо айлагил, эй хастайи Машраб,
Лаблари шакар, тишлари дурдона⁸ келибдур.

1.Рафтор – юриш. 2.Мастона – мастларча. 3.Шўрида – паришон, гангиган.
4.Чулғонмоқ – ўралмоқ. 5.Зарроти жаҳон – борлиқ зарралари. 6.Ташналаб – ташна бўлиб; ташна лаб, чанқоқдан қуриб қолган лаб. 7.Соҳиби паймона – айнан жом(қадаҳ) эгаси. Мисранинг маъноси: жонона қадаҳ кўтариб келибди.
8.Дурдона – дур донаси, инжу. Маъшуқа тишларига ташбеҳ.

МАЛАКСАН

Х. Тўхтасинов мусиқаси

Малаксан ё башар¹ ё ҳуру гилмонсан² – билиб бўлмас,
Бу лутфу³ бул назокат бирла сандин айрилиб бўлмас.

Ажаб бераҳм дилбарсан, ажаб шўхи ситамгарсан,
Чароғи ҳусни рўйингдин⁴ кўнгулни хам⁵ қилиб бўлмас.

Юзунгни офтобини кўриб, ҳайрон бўлиб қолдим,
Фалакка кўл узотиб, шамси анварни⁶ олиб бўлмас.

Юзунг мисли қизил гулдур, кўнгул – чун булбули шайдо,
Бу гулнинг ишқидин булбул чамандин айрилиб бўлмас.

Кел, эй Машраб, агар ошиқ бўлибсан, бўлмағил гофил,⁷
Бу ғафлат⁸ уйқусидин, эй ёронлар, уйғониб бўлмас.

1. Башар – инсон, одамзод. 2. Ҳуру гилмон – ҳур – жаннатдаги гўзаллар; гилмон – жаннатдаги гўзал хизматкор йигитчалар. 3. Лутф – марҳамат, илтифот. 4. Чароғи ҳусни рў – айнан юз чиройининг чироғи. 5. Хам – эгик, букилган. 6. Шамси анвар – нурафшон қуёш. 7. Гофил – беҳабар, ғафлатда қолган, нодон. 8. Ғафлат – гофиллик, беҳабарлик.

МУЎҒУЛЧАИ МУШКИЛОТИ ДУГОҲ

«Дугоҳ» мақомидан

Эй фалак,¹ қилдинг мани ул меҳрибонимдин жудо,
Булбули шўрида² янглиғ гулситонимдин жудо.

Найлайн, қилдинг мани охир ғарибу бенаво,³
Мубталойи ғам қилиб, кўксумда жонимдин жудо.

Қумри⁴ янглиғ бандалик тавқини⁵ бўйнулумға солиб,
Термулуб ҳайрон эдим сарви равонимдин⁶ жудо.

Оҳ уруб қон йиғласам, айб қилмангиз, эй дўстлар,
Ман бўлубман тўтғийи ширинзабонимдин⁷ жудо.

Кўҳ ба кўҳ,⁸ саҳро ба саҳро, Машрабо, юрмоқ надур,
Чуғзи бевайронадурман⁹ – ошөнимдин¹⁰ жудо.

1. Фалак – осмон; бу ерда тақдир маъносида. 2. Шўрида – ҳаяжонли, изтиробли. 3. Бенаво – бечора, ожиз, кучсиз. 4. Қумри – каптарга ўхшаш сайроқи қуш. 5. Бандалик тавқи – бандалик (*айн.* банди бўлиш, асирлик) кишани. 6. Сарви равон – сарв – тик ўсувчи дарахт; ёр қоматига ишора. Равон – юрувчи. Сарви равон – *айн.* юрувчи сарв. 7. Тўтғийи ширинзабон – *айн.* ширин тилли тўти. 8. Кўҳ ба кўҳ – тоғма-тоғ. 9. Чуғзи бевайрона – вайронаси (ҳам) йўқ бойўғли. 10. Ошөн – макон, турар жой.

ЁРОНЛАР

К. Баротов мусиқаси

Булбулдайинким фарёд этарман,
Ишқ дафтарини бунёд этарман,
Қўнглумни бир дам ман шод этарман,
Ёрга етар кун борму, ёронлар?

Ғам баҳри¹ қилди мавжини бунёд,
Ишқингда қилдим минг оху фарёд,
Ўтти нигорим чун сарви озод,²
Ёрга етар кун борму, ёронлар?

Шамъи фироқинг³ кўксумда ёнди,
Кўз ёшим оқиб бағримга томди,
Ғафлатда⁴ ётган Машраб уёнди,⁵
Ёрга етар кун борму, ёронлар?

1. Баҳр – денгиз. 2. Сарви озод – мажозан келишган қадду қомат. 3. Шамъи фироқ – айрилиқ шами. 4. Ғафлат – ғофиллик, беҳабарлик. 5. Уёнмоқ – уйғонмоқ.

ИШҚ ИЧРА ҚАДАМ ҚҮЙДИМ...*

Ишқ ичра қадам қўйдиму то тарки сар¹ эттим,
Сийнамни² маломат³ ўқиға ман сипар⁴ эттим,
Бул манзили беҳудаға азми сафар эттим,
То олами зоҳирга⁵ келиб ман гузар⁶ эттим,
Тарк айладиму жумлани, қатъи назар⁷ эттим.

Ҳижрон кечаси нола қилиб ҳамдаме топмай,
Аҳволи кўнгул айтғали бир маҳраме⁸ топмай,
Ҳижрон тигининг заҳмига⁹ ҳеч марҳама¹⁰ топмай,
Озору ситамдин нафасе ороме топмай,
Зулмунгни қариндошу ғамингни падар¹¹ эттим.

Эй ёр, санинг лаъли¹² лабинг қанду асалдур,
Ҳар бир боқишинг тийри бало,¹³ жонга халалдур,¹⁴
Рум халқини¹⁵ занг¹⁶ этти асир, бул не масалдур,
Савдойи сари зулфунг¹⁷ учун, неча маҳалдур,
Жон кишварини¹⁸ буздиму зеру забар¹⁹ эттим.

Дунёйи дағо²⁰ ичра манга йўқтур ҳаловат,
Ман мунда хароб ўлдим-у, сан анда саломат.
Жон мулкига меҳмон келур эрса, на саодат,²¹
Ифтора²² кабоб этғали, эй аҳли сабоҳат,²³
Хуни жигарим²⁴ жамъ қилиб моҳазар²⁵ эттим.

Яддо кечаси²⁶ бўлғали ёрим била ҳамгап,
Бир ғамзага торож этибон²⁷ дин ила мазҳаб,
Сиррини ниҳон этти - будур боиси матлаб:²⁸
Кўтоҳназар²⁹ эл билмаса деб хаста бу Машраб,
Минг маънини бир нукта билан мухтасар эттим.

* Куй муаллифи аниқланмади. (М.Т.) 1.Сар – бош; ақл-хуш маъносида. Тарки сар – ақлу хушни йўқотиш. 2.Сийна – бағир, кўкрак. 3.Маломат – таъна, дашном. 4.Сипар – қалқон. 5.Зоҳир – устки, юзаки; кўриниб турган; олами зоҳир – бу дунё. 6.Гузар – юриш, ўтиш; воз кечиш. 7.Қатъи назар – айн. назарни узиш (кесиш); қарамаслик, парво қилмаслик. 8.Маҳрам – хос киши. 9.Заҳм – жароҳат. 10.Марҳам – шифо, малҳам. 11.Падар – ота. 12.Лаъл – қаранг 11/3. 13.Тийри бало – бало ўқи. 14.Халал – офат, зиён. 15.Рум халқи – умуман, европалик маъносида. Оқлик жиҳатидан маъшуқа юзига нисбат. 16.Занг – ҳабаш. Маъшуқа сочига ишора. 17.Савдойи сари зулф – маъшуқа сочининг савдоси, ишқи, ғами. Шунингдек, сўз ўйини: савдо – арабчада «қора» демакдир. 18.Кишвар – мамлакат. 19.Зеру забар – остин-устун. 20.Дағо – алдов, фириб. 21.На саодат – қандай бахт! 22.Ифтор - ифтор, рўза вақтида оғиз очиш пайти. 23.Аҳли сабоҳат - ҳусн аҳли. Шунингдек, сабоҳ – тонгга ҳам ишора бор. 24.Хуни жигар – жигар қони. 25.Моҳазар – тайёр, муҳайё. 26.Яддо кечаси – қишнинг энг узун туни; мажозан айрилиқнинг авжи. 27.Торож этмоқ – таламоқ, барбод қилмоқ. 28.Матлаб – талаб, мақсад. 29.Кўтоҳназар – айн. калтабин, узоқни кўролмайдиган, нодон.

ПАТНИСАКИ УШШОҚ САВТИ

Халқ куйи

Эй санам, гул-гул ёнибсан, май ичиб рахшонмусан?¹
Барқ уродур² ой юзинг, ҳай-ҳай, маҳи тобонмусан?³
Хуш кулиб, бергил жавобим: жонмусан, жононмусан?
Оллоҳ-оллоҳ, пора кўнглум тахтига султонмусан?
Шишайи жонимга тушган бир пари жавлонмусан?⁴

Оразинг⁵ – анвар,⁶ хатинг⁷ – анбар,⁸ лабинг – шаҳду⁹ шакар,
Пистайи хандондур¹⁰ оғзинг, кўзларинг – бодоми тар,¹¹
Оразинг саҳни аро холу хатингдур жилвагар,
Бул назокат бирла, ҳай-ҳай, хуш келибсан дар назар,
Гулмусан, булбулмусан, сунбулмусан,¹² райҳонмусан?

Икки рухсоринг¹³ қизил гулдурму ё барги суман?¹⁴
Донайи райҳон – қаро холу хатинг саҳни чаман,
Сийм¹⁵ тан, гул пираҳан,¹⁶ ширинсухан,¹⁷ нозик бадан,
Одамийсан ё парисан бул назокат бирла сан,
Ҳурмусан, филмонмусан,¹⁸ жаннатмусан, Ризвонмусан?¹⁹

1.Рахшон – ялтироқ, порлоқ. 2.Барқ урмоқ – чақмоқ қақиши. 3.Маҳ (моҳ)и тобон – нурафшон ой. 4.Пари жавлон – от ўйнатувчи пари(ваш). 5.Ораз – юз. 6.Анвар(бирлиги – нур) – *айн.* нурлар; ўта нурли. 7.Хат(т) – лаб устидаги майин туклар, сабза урган мўйлаб. 8.Анбар – хушбўй қора модда. 9.Шаҳд – асал. 10.Пистаи хандон – *айн.* кулувчи(кулиб турган) писта; хандон писта. 11.Бодоми тар – ҳўл(янги) бодом. 12.Сунбул – лолага ўхшаш, гуж бўлиб очиладиган гул. Мисрада,шунингдек, халқ оғзаки ижодидаги аския жанрининг «Гулмисиз, райҳонмисиз, сунбулмисиз?» тарзидаги анъанавий бошланмаси билан алоқадорлик ҳам бор деб ўйлаймиз. 13.Рухсор – юз. 14. Суман(ёки ёсуман) – ясмин(жасмин) ўсимлиги. 15.Сийм – қумуш. Оқ ва ярқироқлиги жиҳатидан маъшуқа вужудига ўхшатилади. 16.Пираҳан – кўйлак. 17.Ширинсухан – *айн.* ши-рин сўз(ли). 18.Ҳуру филмон – *қаранг* 51/2. 19.Ризвон – саккиз жаннатдан бири.

ХУВАЙДО

(?-1780/1781)

Гойибназар ўгли Хўжаназар Хувайдо Чимёнда туғилган. У ўзбек мумтоз адабиётида, хусусан, мутасаввиф шоирлар силсиласида муҳим ўрин тутди. Хувайдо умр бўйи Чимёнда яшаб, ижод қилган. Қабри ҳам ўша ерда.

Ундан бизгача битта девон, «Роҳати дил» манзумаси ва «Иброҳим Адҳам» қиссаси етиб келган.

ЧОРГОҲ IV

Фарғона-Тошкент мақом йўлларида

Бевафо ёрға кўнгул берган киши одам эмас,
Меҳнату жабру жафо андин замоне¹ кам эмас.

Доимо ранжу машаққат ул кишининг бошида,
Барча бўлгай шоду хандон,² ул киши беғам эмас.

Тил учида лоф уриб айтур: «Сенинг ёнингдаман»,
Дарду ғам келса бошингга, лаҳза ул ҳамдам эмас.

Яхшини оёғининг остида ўлсанг, ор эмас,
Тўтиё³ тожию сар⁴ қилсин ёмон – даркор⁵ эмас.

Яхши бўлмайди ямон, ҳарчанд⁶ насиҳат айласанг,
Яхшига панду насиҳат айламак даркор⁷ эмас.

Эй Хувайдо, бевафони ёр деб, берма кўнгул,
Оқил⁸ эрсанг сен агар, ушбу насиҳат кам эмас.

1.Замоне – бир замон. 2.Хандон – қулувчи. 3.Тўтиё – сурмага ўхшаш, нигоҳни равшан қилувчи кўз дори. 4.Тожи сар – бошдаги тож. 5.Шу ва бундан кейинги байт Хувайдонинг «эмас» радифли бошқа ғазалидан олингани боис қофия тизими турлича. 6.Ҳарчанд – ҳар қанча, қанчалик. 7.Даркор – лозим, шарт. 8.Оқил – ақлли.

НА ҚИЛДИМ?..

М. Баҳодиров мусиқаси

На қилдим санга ман, ёрим, жамолингдин жудо қилдинг,
Бошимда гарди ғамни¹ чун чароғи осие² қилдинг.

Ҳамиша куйдуруб шамъи фироқинг³ бирла жонимни,
Мени парвонани⁴ хокистарини⁵ зери по⁶ қилдинг.

Жудо айлар экансан, эй пари – лайливаши ширин,
На деб аввал ўзунгга ман ғарибни ошно қилдинг?!

Нигоро, бори ғам⁷ бирла фақри нотавон⁸ айлаб,
«Алиф»дек⁹ қоматимни «лом-алиф»¹⁰ янглиф дуто¹¹ қилдинг.

Фироқинг осмонидин солиб бир барқи¹² оламсўз,¹³
Вужудим хирманин¹⁴ ўртаб,¹⁵ адо қилдинг, адо қилдинг!

Аё дилбар, Ҳувайдодек балокашни¹⁶ эшикларда
Солиб кўздин,¹⁷ асиру бенаво,¹⁸ зору гадо қилдинг.

1. Гарди ғам – ғам гардиши ёки ғам гарди. 2. Чароғи осие – тегирмон тоши. 3. Шамъи фироқ – айрилик шами. 4. Парвона – қаранг 46/2. 5. Хокистар – кул. 6. Зери по – оёқ ости. 7. Бори ғам – ғам юки. 8. Нотавон – заиф, қувватсиз. 9. Алиф (ا) – араб алифбосидаги «а(о)» ҳарфи. У шаклан тик қадга ўхшатилади. 10. Лом-алиф (ل) – араб алифбосидаги «ла» ёки «ло» товуш бирикмасини ифодаловчи ҳарф. У шаклан эгик қоматга, илтижо билан чўзиб турилган қўлга қиёсланади. Шунингдек, «йўқ» маъносини англатувчи арабча «ло(ёки ла)» сўзига ҳам ишора бордай, назаримизда. 11. Дуто – эгик, букилган. 12. Барқ – чақмоқ, яшин. 13. Оламсўз – оламни куйдирувчи. 14. Хирман – тўп, тўда, уюм. 15. Ўртамоқ – куйдирмоқ. 16. Балокаш – балога йўлиққан. 17. Кўздан солмоқ – кўздан нари қилмоқ, йўқотмоқ. 18. Бенаво – бечора, ожиз.

УВАЙСИЙ

(1780 йиллар охири-1845/1850)

Жаҳон отин Увайсий XVIII асрнинг 80-йиллари охирида Марғилоннинг Чилдухтарон маҳалласида ҳунарманд оиласида туғилган. Ўз даврининг бир қатор шоирларига, жумладан, Нодирага ҳам устозлик қилган. Унинг бир девон, «Карбаломома» ёки «Шаҳзода Ҳасан», «Шаҳзода Ҳусайн ҳақида дoston» ва тугалланмай қолган «Воқеоти Муҳаммадалихон» дostonлари мерос бўлиб қолган. Марғилонда вафот этган.

ТАЛҚИНЧАИ РОК

«Бузрук» мақомидан

Аё дилбари лаъл нобим¹ менинг,
Тўкулди қадаҳдин шаробим менинг.
Таним ичра ёқдинг жудолиқ ўтин
Ки, ўртанди² бағри кабобим³ менинг.
Қолон⁴ интизорингда чун бешумор⁵
Оқарди бу чашми пур обим⁶ менинг.
Фузундурки⁷ кундин кунга меҳнатим,⁸
Нағу мунча⁹ кўпдур азобим менинг?
Ки сендинму ё толеъимдинмудур,
Ки мендинму, бергил жавобим менинг.
Муяссар эмиш анда маҳбуб юзи,
Ки токай тўла изтиробим менинг.
Таваҳҳум қилинг¹⁰ гарқ ўлардин, улус,¹¹
Бу кун жори(й)¹² бағри хунобим¹³ менинг.

1.Лаъли ноб – тоза асл лаъл (*қаранг* 11/3). 2.Ўртанмоқ – куймоқ. 3.Бағри кабоб – кабоб бўлган бағир, кўнгил. 4.Қолон – қолган. 5.Бешумор – ниҳоясиз, чегарасиз. 6.Чашми пур об – *айн.* серсув кўз; тинимсиз (ёки кўп) йилловчи кўз. 7.Фузун – кўп, ортиқ. 8.Меҳнат – машаққат, қийинчилик. 9.Нағу мунча – на мунча? 10.Таваҳҳум қилинг – кўрқинг. 11.Улус – халқ, одамлар. 12.Жори(й) – оқ(иб тур)увчи. 13.Хуноб – қонли сув.

ТОКАЙ

К. Жабборов мусиқаси

Бошимга ёғдурурсан, эй фалак,¹ борони ғам² токай,³
Ёзарсан паст иқболимни,⁴ эй лавху қалам,⁵ токай?!

Ўзумдинму, фалакдинму ва ё иқболи пастимдин,
Туну кун дўстдин озору душмандин ситам токай?!

Нечунким орзу қилмай ани йўлида ўлмакни,
Жароҳатлиғ кўнгулға халқ нутқидин⁶ алам токай?!

Фалак хонида⁷ афгор ўлди⁸ ўхшар савми ботинким,⁹
Висолидин бўлуб маҳрум, ҳижрондин¹⁰ баҳам токай?!

Қилубон суратин табдил¹¹ ул малъун¹² бадбахти,¹³
Дило, бир пуштипо ур,¹⁴ бўлғуси жисмингға рам¹⁵ токай?!

Муҳаббат бўлса санда, тангри билмас йўқду ҳеч кори,
Қилурсан назмдин¹⁶ табъингға¹⁷ то ҳаю ҳашам¹⁸ токай?!

Аёғинг остиға боқ, чоҳи зулмоте¹⁹ қозилмишдур,
Кўярсан беҳабарча устина ушбу қадам токай?!

Қилиб меҳнат, дури мақсад олиб дарёи ишқидин,
Йитурсанг боз илкингдин,²⁰ қилур тангри карам токай?!

Увайсий, қолғон умринг ол юзунгга қиблаи мақсуд,
Хирад²¹ бозорида қилғунгду савдои санам токай?!

1. Фалак – осмон; тақдир. 2. Борони ғам – ғам ёмғири. 3. Токай – қачонгача?
4. Иқ-бол – бахт, толей. 5. Лавху қалам – дунё ва ундаги бутун мавжудот
яратилмасидан аввал ҳар кимнинг, ҳар нарсанинг тақдири Тангри томонидан
битиб кўйилган китоб – Лавҳул-маҳфуз ҳамда унинг қалами. 6. Нутқ – гап, сўз.
7. Хон – хонтахта; дастурхон. 8. Афгор бўлмоқ – эзилмоқ, шикастланмоқ. 9. Савми
ботин – ботиний (ички ёки руҳий) рўза; тақво. 10. Ҳижрон – айрилиқ. 11. Табдил
– ўгириш, ўзгартириш. 12. Малъун – лаънати, лаънатланган. 13. Бадбахт – бахтсиз.
14. Пуштипо урмоқ – қадам босмоқ. 15. Рам – чўчиш, ҳуркиш. 16. Назм – шеър,
шеърят. 17. Табъ – 1) қобилят, истеъдод; 2) кўнғил. 18. Ҳаю ҳашам – ҳай –
жамоа; ҳашам – навқарлар. 19. Чоҳи зулумот – қоронғи чоҳ, ўра. 20. Йитурсанг
боз илкингдин – яна қўлдан бой берсанг. 21. Хирад – ақл.

АМИРИЙ

(1787-1822)

Қўқон хони Норбўтабий ўғли Умархон - Амирий қисқа умри давомида хон сифатида ўз сиёсати билан тарихда эзгу ном қолдирди. Ўша даврнинг ўнлаб забардаст шоирларини бирлаштирган Қўқон адабий муҳити айнан унинг ҳомийлигида равнақ топди. Умархон ўзи ҳам баракали ижод қилиб, девон тузди.

ЧОРЗАРБ

Фарғона мумтоз йўлларидадан

Қошинга текузмағил қаламни,
Бу хат била бузмағил рақамни.¹

Бутхоналар² ичра ҳеч тарсо³
Бир кўрмади сен киби санамни.⁴

Ошиқларинга тараҳҳум⁵ этгил,
Кўп айлама жавр ила ситамни.

Нақши қадаминг⁶ муяссар ўлса,
Найлай бу жаҳонда жоми Жамни?⁷

Йўлингга губори роҳ⁸ бўлдим,
Бошимга етурмадинг қадамни.

Сен ёрдин ўзга кимга дермен
Кўнглумдаги дард ила аламни?

Иқлими вафо⁹ Амиридурсен,
Эй шаҳ, бу гадоға қил карамни.

1.Рақам – ёзув. 2.Бутхона – бутпараст (бутга сифинувчи)лар ибодатхонаси; черков. 3.Тарсо – бутпараст; христиан, насроний. 4.Санам – бут. 5.Тараҳҳум – раҳм-шафқат. 6.Нақши қадам – из. 7.Жоми Жам – афсонавий шоҳ Жамшиднинг машҳур қадаҳи. 8.Губори роҳ – йўлдаги чанг. 9.Иқлими вафо – вафо мамлақати.

НОДИРА

(1792-1842)

Моҳларойим Нодира Андижон ҳокими Раҳмонқулибий оиласида туғилган. 1806/07 йилда Умархон Амирий билан турмуш қурган.

1842 йилда Қўқонни босиб олган Бухоро амири Насруллоҳон буйруғига кўра Нодира, икки ўғли ва набираси қатл этилган.

Адабий мероси форсий ва туркий тилда битилган шеърлари жамланган икки девондан иборат. Форсий асарлари ва айрим туркий газалларида «Комила» тахаллусини қўллаган.

БАЁТ IV

Фарғона-Тошкент мақом йўлларида

Ёрнинг васли эмас озорсиз,
Гулшан ичра гул топилмас хорсиз.¹

Ул париваш² васлидин бўлдим жудо,
Роҳати дил қолмади дилдорсиз.

Ёр учун агёр³ дардин тортамен,
Кўрмадим бир ёрни агёрсиз.

Тан бузулди, эмди роҳат қолмади –
Соя пайдо бўлмағай деворсиз.

Берма нисбат қаддига, эй боғбон,
Сарвдур⁴ бу боғ аро рафторсиз.⁵

Нодира аҳволидан огоҳ ўлунг,
Эй мусоҳибларки,⁶ қолмиш ёрсиз.

1.Хор – тикан. 2.Париваш – парига ўхшаш. 3.Агёр – рақиблар. 4.Сарв – тик ўсувчи дарахт, машуқа қаддига ишюра. 5.Рафтор – юриш, қадам ташлаш. 6.Мусоҳиб – суҳбатдош.

ЭЙ САРВИ РАВОН...

С.Калонов мусиқаси

Эй сарви равон,¹ надур хаёлинг?
Жон ўртади ваъдаи висолинг.

Пайваста² дуойи хайр³ этармен,
Мақсудим эрур сени камолинг.

Ушшоқларинг⁴ гамингда ўлди,
Йўқдур сени заррае малолинг.

Эй хаста кўнгул, фироқ⁵ ичинда
Дам ургали⁶ қолмади мажолинг.

Эй Нодира, лофи ишқ урарсен,
Машҳури халойиқ⁷ ўлди ҳолинг.

1.Сарви равон – *айн.* юрувчи сарв. 2.Пайваста – узлуксиз, тинимсиз, давомли.
3.Дуойи хайр – *айн.* яхши(лик тилаб қилинган) дуо, алқов. 4.Ушшоқ – ошиқлар.
5.Фироқ – айрилиқ. 6.Дам урмоқ – қарши турмоқ, қаршилик қилиш, эътироз билдириш. 7.Халойиқ – халқлар, умуман, одамлар.

ЧАПАНДОЗИ САВТИ НАВО

«Наво» мақомидан

Гўзал ёримга, эй боди сабо,¹ еткур саломимни,
Ким элтар сендин ўзга ёр кўйиға² паёмимни?³

Кўнгил дардини тақририға⁴ қилу қол⁵ эмас ҳожат,
Тафаккур бирла равшан айла мазмуни каломимни.⁶

Кўнгул комини⁷ ширин истадим жоми висолидин,
Фигонким, чарх ҳижрон⁸ захридин талх⁹ этди комимни.

Вафо шаҳбозидурман,¹⁰ гар мени сайд этмак¹¹ истарсан,
Муҳаббат риштасидин¹² қилгасен зинҳор домимни.¹³

Муриди¹⁴ ишқи оламсўзман¹⁵ ушшоқ¹⁶ базмида,
Навои нолаи найдек¹⁷ баланд этди мақомимни.¹⁸

Чаманда гул томошо айлабон, сарви равон¹⁹ кулса,
Қилурмен ёди султони Сикандар²⁰ ихтишомимни.²¹

Фараз²² ҳимматларимдин ёр васли ихтисосидур,
Тилармен васлини, ё Раб, зиёд эт ихтимомимни.²³

Жавоби шоҳ байти²⁴ Нодира ул нодирини даврон,²⁵
Тегиб санги ажал,²⁶ синдирди мино²⁷ бирла жомимни.²⁸

1. Боди сабо – тонги шабада. 2. Кўй – кўча, йўл. 3. Паём(асли пайғом) – хабар. 4. Тақрир – сўзлаш, оғзаки баён қилиш. 5. Қи(й)лу қол – гап, сўз. 6. Калом – сўз, гап. 7. Ком – мақсад, орзу, истак. 8. Ҳижрон – айрилиқ. 9. Талх – ачиқ. 10. Шаҳбоз – лочин. 11. Сайд этмак – овламоқ. 12. Ришта – ип, арқон. 13. Дом – тузоқ. 14. Мурид – тариқат йўлига кириб, устоз(пир)га қўл берган киши. 15. Оламсўз – оламни куйдирувчи. 16. Ушшоқ – ошиқлар. 17. Навои нолаи най – най ноласининг навоси. 18. Мақом – 1) мақом, даража; 2) мақом, қўшиқ ёки куй. 19. Сарви равон – қаранг 62/1. 20. Сикандар (Искандар) – Искандар Зулқарнайн; мумтоз адабиётда одил ва оқил шоҳ тимсоли; бу ерда Нодиранинг турмуш ўртоғи – амир ва шоир Умархон Амирий назарда тутилган деб тахмин қилинди. 21. Ихтишом – муҳташам, улуғвор. 22. Фараз – мақсад, кўзланган нарса. 3. Ихтимом – аҳамият қил(ин)иш; эътиборга молик бўлиш. 24. Шоҳ байт – ғазалда энг асосий фикр айтилган байт, ғазалнинг асоси, таянчи, «юраги». 25. Нодирини даврон – даврнинг нодирини, камёби. 26. Санги ажал – ажал тоши. 27. Мино – шиша. 28. Жом – қадаҳ, май ичиладиган идиш.

ДУГОҲИ ҲУСАЙНИЙ VII

*Фаргона-Тошкент мақом йўллари*дан

Қилмағил зинҳор изҳор эҳтиёж
Ким, азиз элни қилур хор эҳтиёж.

Ҳеч ким оламда форигбол¹ эмас,
Ҳар ким ўз миқдорича бор эҳтиёж.

Ганжи ҳуснунгни закотин² бер менга,
Сен фанийсан,³ менда бисёр⁴ эҳтиёж.

Кўзларим айлар юзингни орзу
Ким, эрур кўзгуя дийдор эҳтиёж.

Мустаманд⁵ этти мени муҳтожлик,
Қилди ҳожатмандинг,⁶ эй ёр, эҳтиёж.

Гар тиларсен обрў аҳбоб⁷ аро,
Айлама зинҳор изҳор эҳтиёж.

Қил раво⁸ албатта ошиқ ҳожатин,
Боқмағил арз этса ағёр⁹ эҳтиёж.

Бир тараҳҳум¹⁰ зоҳир¹¹ этсанг, нетгуси?¹²
Қилди ҳуснунгга мени зор эҳтиёж.

Ёр васлини тиларман, Нодира,
Айлади кўнглумни афгор¹³ эҳтиёж.

1.Форигбол – хотиржам, кўнгли тинч. 2.Закот – қаранг 44/18. 3.Фаний – бой.
4.Бисёр – кўп. 5.Мустаманд – ғамгин, аламли; бечора. 6.Ҳожатманд – айн.
ҳожат(эҳтиёж) эгаси, муҳтож. 7.Аҳбоб – дўстлар. 8.Раво қилмоқ – бажармоқ, юзага
чиқармоқ. 9.Ағёр – рақиблар. 10.Тараҳҳум – раҳм-шафқат қилиш. 11.Зоҳир –
кўриниб турган, аён; устки, сиртқи. 12.Нетгуси – нима қилади? 13.Афгор –
яраланган, мажруҳ; эзилган.

БОЗУРГОНИ

*Ҳожи Абдулазиз мусиқаси
Фазлий* ғазалига Вола** мухаммаси*

Менга кўргузуб неча қатлаким юзда холу зулфи дутолларинг,¹
Ёшуруб² неча мени хастадин, надур, эй пари, бу иболларинг?
Мени дарди ҳажр³ ила зор этиб, этиб ўзгаларга даволларинг,
Қила бошларинг манга зулмким, ситам этди жабру жафолларинг,
Ки вафога ваъдалар айлабон, қани ваъдаларга вафолларинг?

Агар ой чароғини⁴ ҳар киши деса оразингни⁵ мисолидин,⁶
Яқин англагилки,⁷ йўқ огоҳ ул неча ҳўбу⁸ зишти⁹ маолидин.¹⁰
Манга яхшироқ кўрунур вале ғаминг ўзгаларни висолидин.
Аламим юзинг хатту¹¹ холидин, қошу кўзу нуктаи долидин,¹²
Сенга ишқ тухматин айлабон, мени чақди юзи қаролларинг.¹³

Неча қилмадинг ситамингни кам билибон ғамимнинг зиёдини?¹⁴
Мени рашк ўти била куйдуриб, бериб ўзгаларни муродини,
Карам этмадинг не учун кўруб бу бузук кўнгулни саводини?¹⁵
Буки ҳусн мулкани шоҳи - сан, эшит ошиқ аҳлини додини
Ки, фиروق сийнаси¹⁶ чокидан сенга арз этар фуқаролларинг.

Мени матлабим¹⁷ – сени мақсадинг неки бўлса, эй бути нуктадон,¹⁸
Мени кўнгулму сени фикратинг – садафу гуҳар¹⁹ киби қил гумон.
Сени ёдингу мени хотирим²⁰ – деди Вола – ул гулу гулситон,
Дилу жони Фазлийи нотавон²¹ сенга мунтазир,²² кўзи нигорон,
Ҳама дам²³ кўнгулда муҳаббатинг, туну кун тилимда дуолларинг.

*Абдулкарим Фазлий Намангоний - XVIII аср охири-XIX асрнинг биринчи ярмида яшаб, ижод қилган адабиётшунос ва тарихнавис, Кўқон адабий муҳитининг йирик вакилларидан. «Мажмуаи шоирон» тазкираси машҳур. **Мир Иноятуллоҳжа ўғли Эшонхўжа Вола – (тахм. 1786/1793 - 1872/1873) Бухоро амирлигининг Каттакўрғон вилоятида туғилган. Туғма кўр бўлган. Ўзбек ва тожик тилларида тузган икки девони ҳозирча топилмаган. 1.Зулфи дуто – қайрилма гажак. 2.Ёшуруб – яшириб. 3.Ҳажр – айрилиқ. 4.Чароғ – нур. 5.Ораз – юз. 6.Мисол – ўхшаш. 7.Яқин англамоқ – аниқ (шубҳасиз) билмоқ. 8.Хўб – яхши, чиройли. 9.Зишт – хунук, ёмон. 10.Маол – 1)мазмун; 2) тафовут, фарқ. 11.Хатт – лаб устидаги майин туклар, сабза уриб келаётган мўйлаб. 12.Нуктаи дол – эгри (ёлғон, нотўғри) сўз. 13.Юзи қаро – ёлғончи, тухматчи, урушқоқ; аввалги мисрада санаб ўтилган хатт, хол, қош, кўзларнинг рангига ҳам ишора. 14.Зиёд – ортиқлик, кўплик. 15.Савод – қоралик. 16.Сийна – кўкрак. 17.Матлаб – талаб қилинган нарса, истак. 18.Бути нуктадон – ихчам ифода билан теран маъно берадиган, сўзга уста санам. 19.Гуҳар – гавҳар. 20.Хотир – кўнгил. 21.Нотавон – бечораҳол, заиф. 22.Мунтазир – интизор. 23.Ҳама дам – доимо.

ОГАҲИЙ

(1809-1874)

Эрниёзбек ўғли Муҳаммадризо Огаҳий Хива шаҳри яқинидаги Қиёт қишлоғида туғилган. Ундан бизгача «Таъвиз ул-ошиқин» девони, бир неча тарихий рисола ҳамда таржималари етиб келган.

САВТИ СУВОРА

Ж. Султонов муסיқаси

Ул юзи гул нигорнинг меҳри жамолини¹ кўринг,
Меҳри жамоли устида икки ҳилолини² кўринг.

Икки ҳилолини кўруб, қонмаса меҳрингиз агар,
Сафҳаи орази³ уза нуқтаи холини кўринг.

Нуқтаи холини кўруб, сабр эта олмас эрсангиз,
Ҳусну жамоли боғида қадди ниҳолини кўринг.

Қадди ниҳолини кўруб, кўнглингиз этмаса қарор,
Жон кўзи бирла боқибон, лаъли зулолини⁴ кўринг.

Лаъли зулолини кўруб, жонингиз этса изтироб,
Чораи ҳолингиз учун шаҳди мақолини⁵ кўринг.

Шаҳди мақолини кўруб, топмаса чора ҳолингиз,
Нуктага⁶ лаб очар чоғи гунжу далолини⁷ кўринг.

Гунжу далолини кўруб, истасангиз муроди дил,⁸
Огаҳийдек кучуб белин айши камолини⁹ кўринг.

1. Меҳри жамол – *айн.* жамол(юз) кўеши. 2. Ҳилол – янги чиққан ой; маъшуқа қошига ташбеҳ. 3. Сафҳаи ораз – *айн.* юз саҳифаси. 4. Зулол – тиниқ ва муздай сув. 5. Шаҳди мақол – *айн.* асал(дек ширин) сўз. 6. Нукта – нозик маъноли, ихчам ифодали жумла. 7. Гунжу далол – ноз-карашма. 8. Муроди дил – кўнгил муроди, истаги, тилаги. 9. Айши камол – комил (мукаммал) айш, роҳат-фароғат.

ФЕРУЗ I

*Хоразм мумтоз йўллари*дан

Мушкин¹ қошининг ҳайъати² ул чашми³ жаллод устина,
Қатлим учун «нас»⁴ келтурур нун⁵ элтибон сод⁶ устина.

Қилғил томошо қомати зебоси бирла оразин,⁷
Гар қўрмасанг гул бўлғонин пайванд шамшод⁸ устина.

Нозу адоу⁹ ғамзаси¹⁰ қасдим қилурлар дам-бадам,
Ваҳ, мунча офатму бўлур бир одамизод устина!?

Ман хастаға жон асрамоқ эмди эрур душворким,¹¹
Қотил кўзи бедод¹² этар ҳар лаҳза бедод устина.

Ул гул юзи шавқи била шайдо кўнгул шому саҳар
Булбулдек айлар юз наво минг навъ¹³ фарёд устина.

Бошимға ёққан ғам тошин мингдин бирича бўлмағай,
Гардун¹⁴ агар минг Бесутун¹⁵ ёғдурса Фарҳод устина.

Э шаҳ, карам айлар чоғи тенг тут ёмону яхшини
Ким, меҳр¹⁶ нури тенг тушар вайрону обод устина.

Не журъат ила Огаҳий очқай оғиз сўз дергаким,
Юз хайли¹⁷ ғам қилмиш ҳужум ул зору ношод устина.

1.Мушкин – ҳам ранги, ҳам хуш бўйи жиҳатидан мушк (қора рангли хушбўй модда)га ўхшаш; мушкили. 2.Ҳайъат – жамоа(т), кенгаш; бу ерда қошнинг бир неча ўнлаб туқлардан тузилганига нисбат. 3.Чашм – кўз. 4.«Нас»(نص) – ҳукмнома. 5.Нун (ن) – араб алифбосидаги Н ҳарфи; у шаклан маъшуқа қошига ўхшатилади. 6.Сод (ص) – араб алифбосидаги С товушини ифодаловчи ҳарфлардан бири; шаклан маъшуқа кўзларига ташбеҳ. Байт мазмуни: жаллод кўзлар «юқоридагилар» – қошларнинг амри ва ишорасига кўра ошиқнинг қатлига чоғланади. Ҳукмнома ҳам тайёр. Ишорага мувофиқ, ص нинг устига ن ни олиб борилса ва тўнтарилса, кўриниши ҳосил бўлади. 7.Ораз – юз. 8.Шамшод – чиройли, майда ва тигиз баргли доим яшил дарахт; маъшуқа қад-қоматига ташбеҳ. 9.Адо – ноз-карашма, гўзал қилиқлар. 10.Ғамза – кўз ишораси, карашма юзасидан кигрик қоқиб, сеҳрли нигоҳ ташлаш; кўз қисиш. 11.Душвор – қийин. 12.Бедод – зўравонлик, адолатсизлик, зулм. 13.Навъ – тур, хил; турли. 14.Гардун – фалак, осмон; тақдир. 15. Бесутун (Бехустун) - Фарҳод қазиган тоғнинг номи. У Эроннинг Кирмоншоҳ шаҳри яқинида жойлашган. Ишқ йўлидаги машаққатлар рамзи. 16.Меҳр – куёв. 17.Хайл – қўшин, лашкар.

ФЕРУЗ II

*Хоразм мумтоз йўллари*дан

Ваҳ, не балодур, билмадим, эй дилрабо, қошу кўзинг
Ким, бир назарда солди ўт жоним аро қошу кўзинг.

Олди қарору тоқатим оқ сийнаю¹ нозик белинг,
Солди қаро кун бошима икки қаро қошу кўзинг.

Ҳам юз ўлукни тиргузур лаълинг² аро ширин сўзинг,
Ҳам минг тирикни ўлтурур, айлаб жафо қошу кўзинг.

Қошу кўзинг бедодидин³ дод айласам, эрмас ажаб
Ким, не жафолар қилмади охир манго қошу кўзинг?!

Ширин лабингдин Огаҳий жисмига жон берким, они
Ўлтурди бир имо қилиб, боқғоч қиё қошу кўзинг.

1. Сийна – кўкрак. 2. Лаъл – қизил рангли қимматбаҳо тош; *мажозан* машуқа лаби.
3. Бедод – зўравонлик, адолатсизлик, зулм.

БЎЛМАСА БЎЛМАСУН, НЕТАЙ?

К. Отаниёзов мусиқаси

Ашкима¹ гар канора² йўқ, бўлмаса бўлмасун, нетай,
Оҳима ҳам шумора³ йўқ, бўлмаса бўлмасун, нетай?

Ҳар дам улусга⁴ лутф⁵ ила боқғуси, қаҳр ила, вале
Ман сори бир назора⁶ йўқ, бўлмаса бўлмасун, нетай?

Ишқ эли кўнгли дардиға чора қилур, вале манинг
Дарди дилимға чора йўқ, бўлмаса бўлмасун, нетай?

Ҳажр⁷ ила заъфим⁸ ўйлаким, оҳи ҳазиним⁹ ўтиға
Шуъла била шарора¹⁰ йўқ, бўлмаса бўлмасун, нетай?

Жон лабидин чу бермади жисмима, ваҳки, қошидин
Қатлима ҳам ишора йўқ, бўлмаса бўлмасун, нетай?

Кўйиға¹⁰ борсам, этгуси васлиға ваъда, ул доғи
Бўлғуси бора-бора йўқ, бўлмаса бўлмасун, нетай?

Толиъи¹¹ равшан ўзганинг лутфи куёши нуридин,
Ман киби бахти қора йўқ, бўлмаса бўлмасун, нетай?

Бўлди ситораси исиг¹² халқға меҳри ёр гарм,¹³
Манда исиг ситора йўқ, бўлмаса бўлмасун, нетай?

Дедим: «Ўлубдур Огаҳий ашки канорасиз», деди:
«Ашкима гар канора йўқ, бўлмаса бўлмасун, нетай?»

1.Ашк – кўз ёши. 2.Канора – чегара, қирғоқ. 3.Шумора – охир, адоғ, ниҳоя.
4.Улус – халқ. 5.Лутф – марҳамат. 6.Назора – назар, нигоҳ. 7.Ҳажр – айрилиқ.
8.Заъф – ожизлик, заифлик. 9.Ҳазин – маҳзун, маъюс, қайғули. 10.Шарора –
учкун, аланга. 11.Толиъ – толеъ, бахт, иқбол. 12.Ситораси исиг – юлдузи иссиқ,
бахтли. 13.Гарм – иссиқ, қайноқ.

ДАРДИ ДИЛИМ

Ф. Мамадалиев мусиқаси

Дарди дилим анго дедим, «Дема ани манго!» - деди,
«Ким манга ошиқ ўлса, ул лозим эрур анго», - деди.

«Юз уза икки наргисинг,¹ ваҳ, не бало қаро?!» - дедим,
«Кўнглунгу жонинг олғучи икки қаро бало», - деди.

«Хуснунга айлайин назар, ман сари бир қаро!»² - дедим,
Ёшурубон юзин: «Кет, э масхара, беҳаё!» - деди.

«Бўлсаи лаб савоб учун айла манга ато!» - дедим,
Қошу қапоғини четиб:³ «Кўй, бу сўзинг хато», - деди.

«Оғаҳий комини⁴ недин⁵ айламагунг раво?»⁶ - дедим,
«Ком топарму, жонин ул қилмоғуча фидо?!» - деди.

1.Наргис – гул тури. Унинг гули шаклан маъшуқа кўзига ташбеҳ қилинади. 2.Қаро – қара, назар сол. 3.Четмоқ – уймоқ. 4.Ком – мақсад, орзу, истак. 5.Недин – нима сабадан? 6.Ком (мурод)ини раво айламоқ – орзуси(ният)га етиштирмоқ.

МУҚИМИЙ

(1850-1903)

Мирзахўжа ўгли Муҳаммад Аминхўжа Муқимий Қўқонда туғилган. Қабри ҳам шу ерда.

Бизгача етиб келган мероси 10 минг мисра атрофида деб тахмин қилинади. Шеърлари асосан лирика ва ҳажвийётдан иборат. «Танобчилар», «Саёҳатнома» асарлари машҳур.

УФАРИ САВТИ ЧОРГОҲ

«Дугоҳ» мақомидан

Рост¹ қаддингдек жаҳон боғида сарв озод² кам,
Ҳам бу қотил кўзларингдек қон тўкар жаллод кам.

Ваҳ, на бепарво фалак,³ шўҳи ситамгардурки⁴ сен,
Бўлмаган вайрон алигдин⁵ хотири⁶ обод кам.

Офати жон, зулфи⁷ – райҳон, анбарин⁸ холу хати,⁹
Юзлари – гул, сочи – сунбул,¹⁰ қомаги – шамшод¹¹ кам.

Фитнахў,¹² тунду¹³ тағофилпеша¹⁴ хўблар¹⁵ кўп, вале
Сан каби бебоку¹⁶ золим,¹⁷ сангдил¹⁸ пўлод¹⁹ кам.

Одамидин²⁰ бир ўзингдек навжувон²¹ бор ўлганин
Ушбу гулшан ичра пири даҳр²² билгай ёд кам.

Хома²³ синдурди, чеколмай суратинг²⁴ тасвирини,
Синган эрди шунча суратлар чекиб Беҳзод²⁵ кам.

Наргисинг²⁶ жаврин Муқимийга кўриб, раҳм айламиш,
Чарх²⁷ айлар неча кундур мен дедим: «Бедод²⁸ кам!»

1. Рост – тўғри, текис. Шунингдек, «тўғриси», «чиндан ҳам» маъноларида.
2. Сарви озод – асл сарв (*қаранг* 61/4) 3. Фалак – осмон; тақдир. 4. Ситамгар – жабр қилувчи, азоб берувчи. 5. Ал – қўл, даст. 6. Хотир – кўнғил. 7. Зулф – гажак.
8. Анбарин – анбар (хушбўй модда) ҳидли. 9. Хат(т) – лаб устидаги майин туклар, энди сабза уриб келаётган мўйлаб. 10. Сунбул – *қаранг* 55/12. 11. Шамшод – *қаранг* 67/8. 12. Фитнахў – фитначи. 13. Тунд – лоқайд. 14. Тағофулпеша – бепарво. 15. Хўблар – яхшилар; бу ерда гўзаллар маъносида. 16. Бебок – ҳеч нарсдан қўрқмайдиган. 17. Золим – зулм қилувчи. 18. Сангдил – тошбағир. 19. Пўлод – пўлат. 20. Одами(й) – одамзод. 21. Навжувон – ёш, ўспирин. 22. Пири даҳр – кекса дунё маъносида. 23. Хома – қалам. 24. Сурат – 1) кўриниш, ташқи қиёфа; 2) сурат, тасвир. 25. Беҳзод – Навойига замондош машҳур рассом. 26. Наргис – *қаранг* 70/1. 27. Чарх – осмон; тақдир. 28. Бедод – зўрлик, адолатсизлик.

АЙРИЛМАСУН

Фарғона яллаларидан

Дўстлар, ҳеч ким менингдек ёридин айрилмасун,
Меҳрибон, мунис¹ ўшал дилдоридин айрилмасун.

Хонумонларни² бериб барбод – етмай васлиға,
Бўлубон маъюс, йўқу боридин айрилмасун.

Дўстлар, кўрсатмасун ҳаргиз жудолик дардини,
Душманинг ҳам бўлса, ўз ғамхоридин³ айрилмасун.

Бандае,⁴ ё Раб, Муқимийдек бўлиб хору касод,⁵
Суду⁶ савдодин қолиб, бозоридин айрилмасун.

КЕЛДИМ

*Фарғона катта ашулаларидан.
Ҳамроқул қори мусиқаси*

Кўп эрди ҳасратим, жоно, қилай изҳор деб келдим,
Муқими кунжи ғам⁷ эрдим, сени ғамхор деб келдим.

Хатингму⁸ раста-раста⁹ сабза,¹⁰ ё райҳони¹¹ жаннатму,
Юзинг кўрсат, томошо айлайин гулзор деб келдим.

Кўй, эй мутриб,¹² «Баёт», «Ушшоқ» ёқмайди қулоқларга,
Тараннум айласанг¹³ маҳфилда¹⁴ қил «Гулёр»¹⁵ деб келдим.

«Бу ерга ким учун келдинг?» – дебон сўрма Муқимийдин,
Кўрарга бир суманбар,¹⁶ сарви гулрухсор¹⁷ деб келдим.

1. Мунис – дўст, улфат. 2. Хонумон – бору йўқ, бисот. 3. Ғамхор – ғамхўр, даркаш.
4. Бандае – ҳеч бир банда. 5. Касод – синиш, савдодаги зиён. 6. Суд – фойда,
даромад. 7. Муқими кунжи ғам – ғам кунжаги (бурчаги)да муқим (доимий
истиқомат қилувчи). 8. Хат(т) – қаранг 71/9. 9. Раста-раста – қатор-қатор, саф-
саф. 10. Сабза – майса. 11. Райҳон – райҳон; жаннат гиёҳи. 12. Мутриб – хонанда,
ҳофиз. 13. Тараннум айламоқ – куйламоқ. 14. Маҳфил – базм. 15. «Баёт»,
«Ушшоқ», «Гулёр» – машҳур мақом ва халқ кўшиқларининг номи. 16. Суманбар –
суман (ясмин) гулидек оқ ва хушбўй бадан. 17. Гулрухсор – гул юзли.

ЁЛҒУЗ

Ж. Султонов мусиқаси

Баногоҳ¹ учради от ўйнатиб бир дилрабо ёлғуз,
Рикобиға² суриб кўз, кўл очиб қилдим дуо ёлғуз.

Дедимким: «Нозанинлар хайлида,³ инсоф қилганда,
Ўзингдур хуш тақаллум,⁴ тўтии ширин адо⁵ ёлғуз».

Табассум бирла пинҳона деди: «Ошиқларим ичра
Вале сен ҳам асиру мубталолиғда жудо ёлғуз».

Муқимийни паноҳи исматингда⁶ асрағил, ё Раб,
Хатарлик дашт аро гумгаштаи⁷ бераҳнамо⁸ ёлғуз.

1. Баногоҳ – ногоҳон, кутилмаганда. 2. Рикоб – узанги. 3. Хайл – айнан қўшин; умуман, жамоа, тоифа маъноларида. 4. Тақаллум – гапириш, сўзлаш. 5. Тўтии ширин адо – ширин (ёқимли) қилиқли тўти. 6. Исмат – пок. 7. Гумгашта – адашиб, тентираб юрган. 8. Бераҳнамо – йўл кўрсатувчиси йўқ.

ЯККА БУ ФАРФОНАДА

М. Мирзаев мусиқаси

Ошиқ эрмасман юзингга якка бу Фарфонада,
Зоҳид¹ истар каъбаларда, барҳаман² бутхонада.³

Кимга дод айлай бу бедодингни⁴ ман, эй сангдил,⁵
Ошно бўлдим десам, кўнглунг сени бегонада.

Шамъи рухсоринг⁶ ёнар маҳфилда⁷ гул-гул кечалар,
Бормуди қасдинг магар куйдиргали парвонада?⁸

Манъ этиб,⁹ эй муҳтасиб,¹⁰ ҳар дам бошимга келмагил,
Бўлса найлай, маст бўлмай, масканим майхонада!?

Манзилимни сўрма, эй мағрури мулки дастгоҳ,¹¹
Даҳр¹² саҳройи жунун¹³ уй бўлмагай девонада.

Булбул айлар нолалар ёлғиз дема, эй гулўзор,¹⁴
Чуздек¹⁵ қилгай Муқимий ҳам наво¹⁶ вайронада.

1. Зоҳид – тарки дунё қилиб, фақат зуҳд (тоат-ибодат) билан машғул киши.
2. Барҳаман (бараҳман – асли браҳман) – ҳиндуийлик дини пешвоси; умуман, бутпараст маъносига. 3. Бутхона – бутпараст(бутга сиғинувчи)лар ибодатхонаси; черков. 4. Бедод – зўравонлик, адолатсизлик, зулм. 5. Сангдил – тошбағир. 6. Шамъи рухсор – жамол (юз) шами. 7. Маҳфил – базм. 8. Парвона – қаранг 46/2. 9. Манъ этмоқ – тақиқламоқ. 10. Муҳтасиб – тош-тарози, тартиб, умуман, диний ишлар ижросини кузатиб юрувчи нозир. 11. Мағрури мулки дастгоҳ – қўлидаги мулкига қувонувчи. 12. Даҳр – дунё. 13. Саҳройи жунун – қаранг 23/3. 14. Гулўзор – гул юзли. 15. Чуз – бойўели. 16. Наво айламоқ – куйламоқ; нола қилмоқ.

ТАНОВОР I (ФАРФОНАЧА ЖОНОН)

*Фарғона йўлларида
Халқ куйи*

Эмди¹ сандек, жоно, жонон қайдадур?
Кўриб гул юзингни боғда, бандадур,²
Сақлай ишқинг, токи жоним тандадур,
Ўзим ҳар жойдаман, кўнглум сандадур.

Меҳринг ўти ногаҳ тушди жонларга,
Парвойим йўқ зарра хонумонларга,³
Лола янглиф тўлиб бағрим қонларга,
Ўзим ҳар жойдаман, кўнглум сандадур.

Эртаю кеч фикру зикрим - хаёлинг,
Бир сўрмадинг: «Налар кечти аҳволинг?»
Эсларимга тушиб ширин мақолинг,⁴
Ўзим ҳар жойдаман, кўнглум сандадур.

1.Эмди – энди. 2.Банда – асир, банди, қул. 3.Хонумон – бору йўқ, бисот.
4.Мақол – сўз, гап; гапириш.

КИМ ДЕСУН? (ҚАЛАНДАР)

Фаргона йўлларидадан

Сояедурменки, боқмас офтобим, ким десун?
Бора-бора кетди қадрим, интихобим¹ ким десун?
Бир ўқутмайдур битиб берган китобим, ким десун?
Ул тағофулпешага² ҳоли харобим, ким десун?
Ҳажрида³ мундоғ мени кўрган азобим, ким десун?

Ошносидин кечиб, бегоналарга ёр ёр,⁴
Бу аламларга чидолмай, кўзда ёшим шашқатор,
Ҳеч душман бўлмасун кўйида⁵ мендек хору зор.
Кундузи бир ерда бир дам олмай орому қарор,
Лаҳзае йўқ кечалар кўзларда хобим,⁶ ким десун?

АБДУРАҲМОНБЕГИ II

Фаргона ялларидадан

Юзни ойдек ногаҳ тобон⁷ айладинг,
Чун ойна маҳву⁸ ҳайрон айладинг,
Ошиқларга рўзи ҳижрон⁹ айладинг,
Ағёримга¹⁰ васлинг арзон айладинг.

Лола каби яшнаб, чиқсанг мастона,¹¹
Кўрган одам начук¹² бўлмас девона?
Халқ ичида қилиб мундоғ афсона,
Овораи пур¹³ бесомон¹⁴ айладинг.

Дилраболар хайлида,¹⁵ эй тождор,¹⁶
Қани сендек энди сарви гульузор,¹⁷
Шамшир айлаб қошларингни обдор,¹⁸
Қатлим учун мунча буррон¹⁹ айладинг?

1. Интихоб – танлаш, танлов. 2. Тағофулпеша – бепарво. 3. Ҳажр – айрилик. 4. Бегоналарга ёр ёр – сўз ўйини: ёр бегоналарга ёр (ошно, дўст) бўлди. Шунингдек, бу бирикмани «ёр-ёр» деб ўқиш ҳам мумкин. 5. Кўй – кўча, йўл. 6. Хоб – уйқу. 7. Тобон – порлоқ. 8. Маҳв айламоқ – йўқ қилмоқ. 9. Рўзи ҳижрон – ҳижрон кунин; шунингдек, рўзи (рўзе) айламоқ – насиб(а) қилмоқ маъносидан келиб чиқилса, «ошиқлар насибасини ҳижрон қилдинг» мазмуни ҳам англашилади. 10. Ағёр – рақиблар. 11. Мастона – мастларча, мастга ўхшаб. 12. Начук – нечук, қандай (қилиб)? 13. Пур – кўп; жуда. 14. Бесомон – бечора, қашшоқ. 15. Хайл – қаранг 73/3. 16. Тождор – айн. тож эгаси; подшоҳ. 17. Сарви гульузор – гул юзли сарв(қаранг 61/4) 18. Обдор – айн. серсув; ширин; салмоқли. Бу ерда равон кесувчи маъносидан деб тахмин қилинди. 19. Буррон – кескир, ўткир.

БАЁТИ ШЕРОЗИЙ Ш

(Муқимийнинг Фурқат ғазалига мухаммасидан)

Фарғона-Тошкент мақом йўлларида

Ишқ йўлида муҳаббат раҳнамо¹ кам-кам² бўлур,
Мустажоб ўлмас³ дема ҳаргиз дуо, кам-кам бўлур,
Сангдилларга⁴ муассир⁵ оху во(ҳ) кам-кам бўлур,
Эй кўнгул, сабр айла, ул маҳ⁶ ошно кам-кам бўлур,
Байтул-эҳзонинг⁷ ахири пурзиё⁸ кам-кам бўлур.

Ҳар тарафга бўлмағил ўзни уриб бетоблар,
Ойни ўн беши қоронғу, ўн беши маҳтоблар,⁹
Қатра¹⁰ ҳам тамкин¹¹ билан бўлғай дури ноёблар,
Ёр васлига тааммул¹² етқурар, аҳбоблар,¹³
Гар саломатлиғни қўйса муддао¹⁴ кам-кам бўлур.

1.Раҳнамо – йўл кўрсатувчи. 2.Кам-кам – кам-кам, оз-оздан; камдан-кам; секин-секин. 3.Мустажоб бўлмоқ – қабул бўлмоқ. 4.Сангдил – тошбағир. 5.Муассир бўлмоқ – таъсир қилмоқ; таъсирланмоқ. 6.Маҳ (моҳ) – ой (юзли ёр). 7.Байтул-эҳзон (байтул-аҳзон, байтул-ҳазан) – *айн* ҳазин (маҳзун)лик уйи, ғам уйи. 8.Пурзиё – нурли, ёруғ. 9.Маҳтоб – ойдин. 10.Қатра – томчи. 11.Тамкин – бардош. 12.Тааммул – мулоҳаза. 13.Аҳбоб – дўстлар. 14.Муддао – мақсад, хоҳиш; талаб, даъво.

ЗАВҚИЙ

(1853-1921)

Солиҳ ўгли Убайдулла Завқий Қўқон шаҳрининг Шайхон маҳалласида камбағал касиб оиласида туғилган. Қабри ҳам Қўқонда.

Завқийнинг адабий мероси бизгача қўлёзмалар, турли баёзлар орқали етиб келган бўлиб, унинг асосий қисмини ҳажвиёт ҳамда ишқий ғазал ва мухаммаслар ташкил қилади.

ГИРЯ (АСИРИЙ)

Фарғона-Тошкент мумтоз йўлларида

Юзингни кўрсатиб аввал, ўзингга бандалар¹ қилдинг,
Яна кўнглим олиб юз ноз бирлан хандалар² қилдинг.
Жамолинг партавин³ солиб ажойиб жилвалар қилдинг,
Масихдек⁴ бир боқишда мурда жисмим зиндалар⁵ қилдинг,
«Сенга мен то қиёмат ошно», деб ваъдалар қилдинг.

Деб эрдинг: «Кечаю кундуз сенинг ёринг бўлурман,- деб,
Тикондек суҳбатингда бир гули норинг⁶ бўлурман,- деб.
Жафони сенга оз айлаб, вафодоринг бўлурман» - деб,
Умидим кўп эди ёлғиз харидоринг бўлурман деб,
Ажабким, халқ ичинда булҳавас⁷ деб шиквалар⁸ қилдинг.

Кима айтиб, кима йиғлай бу золим ёр жафосини,
Ҳақиқат қилмаса маъшуқ деган ошиқ хатосини,
Ҳамиша фурқатин⁹ тортсам, рақиб кўрса вафосини,
Қаю Лайлисифат мундоқ қилур Мажнун гадосини?
«Юзунгни бир кўрай?» – десам, кўлингни пардалар қилдинг.

1. Банда – асир, боғланган, қул. 2. Ханда – қулгу. 3. Партав – нур. 4. Масих – *айтн.* жон ато этувчи. Исо а.с.нинг лақаби. 5. Зинда – тирик. 6. Гули нор – *айтн.* анор гули; умуман, қизил гул. 7. Булҳавас – ҳавас қули. 8. Шиква – шикоят, арз. 9. Фурқат – айрилик.

ФУРҚАТ

(1859-1909)

Холмуҳаммад ўғли Зокиржон Фурқат Қўқонда тугилган. Умри саргашталиқ, сарсонлиқда ўтган. Бир муддат Тошкентда яшаб, Туркияга кетади. Юнонистон, Болгария, Миср, Сурия, Арабистонга савфаридан сўнг Қашқарга келиб яшайди. Қабри ҳам ўша ерда.

Бизгача «Туркистон вилоятининг газети»да эълон қилинган ўнлаб мақолалари, «Саёҳатнома» номли насрий асари, 200 дан зиёд газаллари, мухаммас, маснавий ва бошқа жанрдаги шеърлари етиб келган.

ОҲКИМ, РАҲМ АЙЛАМАС...

Ж. Султонов мусиқаси

Оҳким, раҳм айламас ҳолимга жононим мени,
Куйди бу ҳасрат ўтида куймаган жоним мени.

Йиғламайму гўшаи зулмат¹ аро тонг отқуча,
Сўрмаса бир тун келиб шамъи шабистоним² мени?!

Бошима савдо тушиб, ошуфтаҳол³ ўлмай нетай,
Жилвагар⁴ бўлса ўшал кокулпаршоним⁵ мени?!

Орази⁶ – гул, зулфи⁷ – сунбул,⁸ кўйлаги – барги суман,⁹
Хилъати¹⁰ – раъно,¹¹ бўйи – зебо гулистоним мени.

Гарчи ўлдим ишқида, бир зарра парво айламас,
Ул тағофулпеша,¹² истиғнода¹³ луқмоним¹⁴ мени.

Фурқат, ул маҳваш¹⁵ фироқида етар гардун¹⁶ сари
Кечадин то субҳ¹⁷ чеккан оху афғоним¹⁸ мени.

1. Гўшаи зулмат – қоронғи гўша (жой). 2. Шабистон – тун. 3. Ошуфтаҳол – паришонҳол. 4. Жилвагар – жилва қилувчи, товланувчи. 5. Кокулпаршон – сочини ёйган. 6. Ораз – юз. 7. Зулф – гажак. 8. Сунбул – долага ўхшаш, гўж бўлиб очиладиган гул. 9. Суман – ясмин гули. 10. Хилъат – тўн, устки кийим. 11. Раъно – гул тури. 12. Тағофулпеша – беларво. 13. Истиғно – ноз(ланиш). 14. Луқмон – афсонавий донишманд, ҳаким. 15. Маҳваш – ойга ўхшаш. 16. Гардун – осмон; тақдир. 17. Субҳ – тонг. 18. Афғон – айн. фиғонлар; нола.

СУРАТИНГ

М. Мирзаев мусиқаси

Не балолиғ эрди, эй шўхи дилоро,¹ суратинг,²
Ақлими лол этти, қилғач томошо суратинг.

Кетти, бир кўргач ани, сабру қарорим шеваси,³
Айлади тоқат нечук чекканда тарсо⁴ суратинг?

Ёки Гуландом эрусан, боз келдинг дар вужуд,⁵
Айлади Баҳромдек⁶ бизларни шайдо суратинг.

Сарв⁷ қадлар суратин чекканда наққоши азал,⁸
Бир алиф⁹ шаклида ёзмиш қадди зебо¹⁰ суратинг.

Кеча-кундуз журъат айлаб, моху меҳр¹¹ ойинаси
Бўлмади кўрмоқ ила мустағни¹² асло суратинг.

Фурқатий қошу кўзинг айни тасаввур айлагач,
Солди форат кўнглига, жонифа яғмо¹³ суратинг.

1. Дилоро - дилларни асир этувчи. 2. Сурат - 1) кўриниш, ташқи қиёфа; 2) сурат, тасвир, расм. 3. Шева - тарз, равиш, йўсин. 4. Тарсо - бутпараст; христиан, насроний. Бу ерда, умуман, ғайримусулмон, европалик маъносида. 5. Боз келдинг дар вужуд - яна қайтадан вужудга келдинг (туғилдинг). 6. Баҳром - хамсанависликда анъанавий бош қаҳрамонлардан бири. У бир йўловчи мусавирнинг қўлида Гуландом (Навоийнинг «Сабъаи сайёр»ида Дилором) нинг суратини кўриб қолиб, унга ошиқ бўлади. 7. Сарв - тик ўсувчи даракт, машуқа қаддига ишора. 8. Наққоши азал - азал наққоши - Худога ишора. 9. Алиф - Алиф (ا) - араб алифбосидаги «а(о)» ҳарфи. У шаклан тик қоматга ўхшатилади. Шунингдек, алифнинг абжад ҳисобидаги қиймати - «1» дан келиб чиқилса, яғна, ёлғиз маънолари ҳам англашилади. 10. Зебо - чиройли. 11. Моху меҳр - ою кўёш. 12. Мустағни(й) - эҳтиёжсиз, муҳтож эмас. 13. Яғмо - талон - торож.

ОҲКИМ, ҲАМДАРД ЙЎҚ...

И. Икромов мусиқаси

Оҳким, ҳамдард йўқ, дард ошкор айлай десам,
Ёзғали шарҳи ғамимни ғамгусор¹ айлай десам.

Ваҳшатим² элдин буқим, ваҳшидин³ ўлғаймен малул,⁴
Ваҳшилардек гар мақомим⁵ кўҳсор⁶ айлай десам.

Ул париваш⁷ зулфининг савдосидин⁸ девонаман,
Турғали бир ерда имкон йўқ, қарор айлай десам.

Кеча элга нолаи беихтиёримдин⁹ малул,
Тарқиға йўқ ихтиёрим, ихтиёр айлай десам.

Дилдаги доғимни Фурқат¹⁰ лоладек ифшо¹¹ қилур,
Қатра-қатра қон ёшим жўши¹² баҳор айлай десам.

ҚАДИМГИ УШШОҚ

Умрзоқ полвон мусиқаси

Нигори дилнавозим,¹³ доғи¹⁴ ҳижрон айладинг-кетдинг,
Фироқинг¹⁵ ўтиға бағримни сўзон¹⁶ айладинг-кетдинг.

Қадингни жилвапиро¹⁷ қилдинг эрса ҳури жаннатдек,
Ҳамани¹⁸ қумридек¹⁹ ҳасратда нолон²⁰ айладинг-кетдинг.

Асири ишқ бўлгонлар ҳамамиз йиғлашиб қолдик,
Мунингдек ҳасрату ғам ичра нолон айладинг-кетдинг.

Сафар қилдинг, шаҳаншоҳим,²¹ шукуҳу²² салтанат бирла,
Кулинг Фурқатни бу ғурбатда²³ нолон айладинг-кетдинг.

1. Ғамгусор – ғамхўр, дардкаш. 2. Ваҳшат – қўрқинч, қўрқув. 3. Ваҳши(й) – ёввойи (ҳайвон); нолон, жоҳил одам. 4. Малул бўлмоқ – малол олмоқ, ранжимоқ. 5. Мақом – 1) турар жой; 2) даража, мартаба. 6. Кўҳсор – тоғ(лик жой). 7. Париваш – парига ўхшаш (ёр). 8. Савдо – дард, ғам, ишқ; қора. 9. Нолаи беихтиёр – беихтиёр (ўзи билмаган, хоҳламаган ҳолда) чекилган нола. 10. Фурқат – айрилиқ. 11. Ифшо – фош. 12. Жўш – қайнаш; тўлиб-тошиш. 13. Дилнавоз – дилни овловчи, кўнгилни тут(иб ол)увчи. 14. Доғи – бу сўзни «яна, тагин» маъносига ҳам, «доғ (бўлиш)» маъносига ҳам тушуниш мумкин. 15. Фироқ – айрилиқ. 16. Сўзон – куйиш, куйган. 17. Жилвапиро – жилва қилувчи. 18. Хама – ҳамма. 19. Қумри – каптарлар туркумига мансуб сайроқи қуш. 20. Нолон – нола қилувчи. 21. Шаҳаншоҳ – шоҳлар шоҳи. 22. Шукуҳ – ҳайбат, савлат. 23. Ғурбат – мусофирлик, ғариблик, бегона юртларда юриш.

СОФИНИШ

М. Мирзаев мусиқаси

Фигонким, гардиши даврон¹ аюрди шоҳсуворимдан,²
Фамим кўп, эй кўнгул, сен беҳабарсан оху зоримдан.

Губорим ишқ водийсида барбод ўлди, андоғким,
Биёбонларда³ Мажнун тўтиё⁴ излар губоримдан.⁵

Қизил қондур сиришким,⁶ заъфарондур⁷ чеҳраи олим,⁸
Мени ким кўрса, фарқ этмас хазон⁹ бирла баҳоримдан.

Муҳаббат дардида ўлсам, ўтиб умрим, адо бўлғач,
Қамишлар ўрнига меҳригиёҳ унгай мозоримдан.

Адашган ит каби Фурқат қаён боргум билолмасман,
Қачон бўлғайки, топкайман хабар ёру диёримдан?!

БИР ТАРАҲҲУМ АЙЛАМАС

М. Мирзаев мусиқаси

Бир тараҳҳум¹⁰ айламас ул шўҳи жононим менинг,
Келди ҳажр¹¹ андуҳи бирла оғзима жоним менинг.

Ўлдуруб, ташланг ани кўйиға,¹² эй аҳбоблар,¹³
Итлари тирноқиға бўлсун хино қоним менинг.

Ул ситамгар ишқида найлай яқо чок айламай,¹⁴
Бўлса олуда¹⁵ бало лойиға домоним¹⁶ менинг?!

Розиман – ўлсам, мозорим сори бир айлаб гузор,¹⁷
Десаким: «Ушбу шаҳиди тийри мужгоним менинг».¹⁸

Кўймади кўзга аёғин нотавон¹⁹ кўнглум учун,
Кўз била кўнглумда, Фурқат, қолди армоним менинг.

1. Гардиши даврон – осмон, фалак гардиши; тақдир. 2. Шоҳсувор – чавандоз.
3. Биёбон – дашт, чўл. 4. Тўтиё – сурмага ўхшаш, кўз нуруни орттирувчи модда;
5. Губор – гард, чанг; из. 6. Сиришк – кўз ёши. 7. Заъфарон – оч сариқ
гуллайдиган ўсимлик ва унинг гули. 8. Чеҳраи ол – қизил юз. 9. Хазон – қуз.
10. Тараҳҳум – раҳм-шафқат. 11. Ҳажр – айрилиқ. 12. Кўй – кўча, йўл. 13. Аҳбоб
– дўстлар. 14. Яқо чок айламоқ – ёқа йиртмоқ (изтироб рамзи). 15. Олуда –
қоришган, беланган. 16. Домон – кийимнинг этак қисми. 17. Гузор айламоқ –
ўт(иб кет)моқ. 18. Шаҳиди тийри мужгоним... – кипригим ўқидан шаҳид
бўлган. 19. Нотавон – ожиз, заиф, бечора.

ЧОРГОҲ I

*Фаргона-Тошкент мақом йўллари*дан

Излаб висолинг, эй маҳи тобон,¹ қачонғача,
Тортай фироқ² кечаси афгон³ қачонғача?

Сарви⁴ қадинг хаёлида кумрийи⁵ зордек
Йиглай, нигоро, бо дили сўзон⁶ қачонғача?

Ҳижрон⁷ ўтида куйдурасен йиглатиб мени,
Бўлгунг рақибга гул каби хандон⁸ қачонғача?

Сен ичкарида ғайр⁹ била нўш этиб¹⁰ шароб,
Мен ташқарида зор, ичай қон қачонғача?

ЧОРГОҲ II

*Фаргона-Тошкент мақом йўллари*дан

Вафо айлаб йироқдин ошкор оҳиста-оҳиста,
Бир ишқим айладинг, жоно, ҳазор оҳиста-оҳиста.

На яхши марҳаматлар айламишсан номада¹¹ изҳор:
«Муҳаббат расми¹² қилғил, - деб, - шиор оҳиста-оҳиста».

Нечук тоқат қилайким, бора-бора зўр этиб¹³ ишқинг,
Кўнгулдин олди сабр ила қарор оҳиста-оҳиста.

Бериб таскин кўнгулга, васлига бир кун етарман деб,
Ўзимни ўргатай ҳажрингга,¹⁴ ёр, оҳиста-оҳиста.

Ўшал кун бир кўриб қолганда қилган новаки ғамзанг¹⁵
Ҳануз айлаб келур кўксим фигор¹⁶ оҳиста-оҳиста.

Висолинг бодасидин¹⁷ қилмасанг шодоб¹⁸ Фурқатни,
Хароб айлар ани ҳажру хумор¹⁹ оҳиста-оҳиста.

1. Моҳи тобон – порлоқ ой. 2. Фироқ – айрилиқ. 3. Афгон – нола, фигон. 4. Сарв – тик ўсувчи дарахт; маъшуқа қалдига ишора. 5. Кумри – каптарлар туркумига мансуб сайроқи қуш. 6. Бо дили сўзон – куйган дил билан. 7. Ҳижрон – айрилиқ. 8. Хандон – кулувчи. 9. Ғайр – бошқалар. 10. Нўш этмоқ – ичмоқ. 11. Нома – хат, мактуб. 12. Расм – одат, расм-русум. 13. Зўр этмоқ – кучаймоқ, зўраймоқ. 14. Ҳажр – айрилиқ. 15. Новаки ғамза – ғамза (ноз, ишва) ўқи. 16. Фигор (афгор) – ярадор, мажруҳ. 17. Бодаи васл – висол шароби. 18. Шодоб қилмоқ – қондирмоқ. 19. Хумор – кучли истак, хоҳиш, кўмсаш.

ФИФОН I

*Фарғона мумтоз йўллари*дан

Манам шўрида¹ булбул, бўстонидин адашганман,
Юзи гул, қомати сарви равонидин² адашганман,
Дилим ҳажри-ла қондур, дилситонидин³ адашганман,
Ғариби кўйи ғурбат,⁴ хонумонидин⁵ адашганман
Ва ё бир мурғи ваҳший⁶ – ошиёнидин⁷ адашганман.

Биёбон⁸ гардиман Мажнун каби бир Лайли ёдида,
Бўлуб ошуфта⁹ занжири жунун¹⁰ басту кушодида,¹¹
Қилурмиш қатъи раҳ¹² ҳар кимса охир ўз муродида,
Югурсам ҳар тарафга, айб қилманглар, бу водийда
Мисоли телба итмен – корвонидин адашганман.

1.Шўрида – паришон, гангиган. 2.Сарви равон – сарв – тик ўсувчи дарахт; ёр қоматига ишора. Равон – юрувчи. Сарви равон – *айн.* юрувчи сарв. 3.Дилситон – кўнгил олувчи, маҳлиё қилувчи. 4.Ғариби кўйи ғурбат – ғурбат (мусофирлик) кўчасида юрган ғариб. 5.Хонумон – бору йўқ, бисот. 6.Мурғи ваҳший – *айн.* ёввойи қуш. 7.Ош(и)ён – мақоң, ин. 8.Биёбон – дашт, чўл. 9.Ошуфта – паришон, маъюс. 10.Занжири жунун – телбалик занжири. 11.Басту кушод – баст – боғланиш; кушод(а) – ечилиш, озод бўлиш; басту кушод – боғланиб-ечил(авер)иш. 12.Қатъи раҳ – йўлни кесиш, узиш, умуман, тўхташ.

ИСТАБ

М. Мирзаев мусиқаси

Фурқат ғазали, Чокар мустаҳзоди.*

Кўнгул дардиға топмай бораман ҳаргиз даво истаб,
Ани умри кироми,¹ ҳасрато,² бўлғай адо истаб.

Неча юрдим, адошиб тўғри йўлдин, бесару сомон,³
Тутуб илгимни,⁴ йўлға солса, деб бир раҳнамо⁵ истаб.

Неча ерга суриб юз, яхшилар йўлида ўлтирдим,
Губори доманидин жон кўзига тўтиё истаб.

Жудо бўлган менингдек бормикин бир хастаю маъюс,
Жаҳонда ҳожатига топмаган ҳаргиз раво истаб?

Хуснинг гули то бўлди жаҳон мулкида пайдо,
эй шўҳи паризод,
Солди ани ишқи бошимга кулфату савдо,
қилгил манга имдод.⁶
Билмам, на сифат одам эдинг ноз фанида,
эй кўзлари шаҳло,
Қилдинг мани бир боқиш ила хусningа шайдо,
жилва қилиб ижод.⁷
Лайли била Ширин чу эмас ёрима монанд
бир зарра ҳам обод,
Мен бирла қачон тенг бўлур ишқ ичра жаҳонда
Мажнун ила Фарҳод?
Сийнамда⁸ чу эмди бу кўнгул мулкини⁹ вайрон,
ёндиғали жоним,
Энди анга раҳм айлабон, эй дилбари барно,
қилгил мани обод.
Чокар ғами ҳажрингга қачон бўлса гирифтор¹⁰
ишқ ичра, билошак,
Дардига онинг шаҳди¹¹ лабинг қилдимү даво,
эй қомати шамшод?¹²

* Чокар – Матюсуф Харратов. 1889 йилда Хивага яқин Шайхлар қишлоғида туғилган. 1952 йилда Тошкентда вафот этган. 1. Умри киром – қимматли умр. 2. Ҳасрато – Э воҳ! Аттанг! 3. Бесару сомон – бесаранжом. 4. Илгини тутмоқ – кўлидан ушла(б етакла)моқ. 5. Раҳнамо – йўл кўрсатувчи. 6. Имдод – малад. 7. Ижод қилмоқ – яратмоқ, пайдо қилмоқ. 8. Сийна – кўкрак. 9. Мулк – мамлакат. 10. Гирифтор – мубтало, дучор. 11. Шаҳд – асал. 12. Шамшод – тик ўсувчи дарахт.

НОҚИС

(1860-1929)

Муҳаммадшокир ўғли Абдуқодир Ноқис Каттақўрғонда туғилган. Адабий мероси турли баёзлар орқали бизгача етиб келган. Анъанавий сюжетли «Лайли ва Мажнун» достони ҳозирча топилмаган.

ДОҒМАН

К. Отаниёзов мусиқаси

Ишқингда зор бўлдим-у, ғамгин думоғман,¹
Бемори фурқатингман-у,² зоҳирда³ соғман,
Ақлу ҳушум санинг била – ўздин йироғман,
Кўрсат юзингни, толиби нури чароғман,⁴
Ҳажрингда⁵ дарду ғам била ҳасратда доғман.

Ўлдим жамолинг шавқида, дардинг ололмадим,
Бошингдин, эй санам, нега мен ўргулолмадим?
Бир лаҳза ишрат уйида мажлис қуролмадим,
Лаъли⁶ лабингни қандини бир дам сўролмадим,
Ҳажрингда дарду ғам била ҳасратда доғман.

Золим⁷ фалак⁸ фироқинга⁹ солди мени, нетай,
Қандоғ ғамингни сийнада¹⁰ элдин ниҳон¹¹ тутай?!
Сабру қарор қолмади, эй жон, нечук этай,
Мажнунни бенаво¹² киби ё бош олиб кетай?
Ҳажрингда дарду ғам била ҳасратда доғман.

Сенсан париваш¹³ аҳлини шўхи замонаси,
Менман сенинг ғаминг била олам фасонаси.¹⁴
Кўнгул қушини боиси чангу таронаси¹⁵ –
Зулфунгни домию яна холингни донаси,¹⁶
Ҳажрингда дарду ғам била ҳасратда доғман.

Ўлсам эди висолинг парвонадек¹⁷ куёуб,
Жон берсам эрди, бошими остонанга кўюб,
Махмурликда¹⁸ бодаи васлинг¹⁹ била тўюб,
Ноқислигимда²⁰ кўксими тийри мижанг²¹ ўюб,
Ҳажрингда дарду ғам била ҳасратда доғман.

1. Ғамгин думоғ – айн. ғамгин кайфият; доимий маънослик. 2. Бемори фурқат – айриликдан огриган бемор. 3. Зоҳир – устки, юзаки; кўришиб турган. 4. Толиби нури чароғ – чироқ нурининг талабгори. 5. Ҳажр – айрилик. 6. Лаъл – қаранг 11/3. 7. Золим – зулм қилувчи. 8. Фалак – осмон; тақдир. 9. Фироқ – айрилик. 10. Сийна – кўкрак. 11. Ниҳон – яширин. 12. Бенаво – бечора, ожиз. 13. Париваш – парига ўхшаш (ғўзал). 14. Фасона – афсона; машҳурлик, овоза бўлиш. 15. Мисра мазмуни: кўнгил қушининг чанг (мусиқий асбоби) таронаси (қуйи)нинг боиси. 16. Қайрилган гажакнинг сиртмоқсимон кўриниши қуш тутиш учун қўйилган тузоққа, хол эса тузоққа сепиб қўйилган донга ўхшатишмоқда. 17. Парвона – қаранг 46/2. 18. Махмур – хамр (май) ичган, маст. 19. Бодаи васл – висол шароби. 20. Ноқис – нуқсонли. 21. Тийри мижа – киприк ўқи.

НОЗИМАХОНИМ

(1864-1924)

Мулла Саид Аҳмад қизи Нозимахоним Тошкентнинг Бешёғоч (Бешоғоч) даҳасида туғилган.

Ўша даврдаги «Садойи Туркистон», «Шухрат», «Тараққий», «Иштирокиюн» ва бошқа газеталарда ўзининг ҳажвий ҳамда лирик шеърлари билан фаол қатнашган. Девон тузмаган.

Тошкентда вафот этган.

ҚАШҚАРЧАИ УШШОҚ

*Фарғона мумтоз йўллари*дан

Кўргузуб нозик жамолин, масту ҳайрон айлади,
Ўзи гул сайрига кетти, бизни боғбон айлади.

Очилиб гул гунчадек, ўт солди жону жисмима,
Бир тараҳҳум¹ қилмайин, оламга дoston² айлади.

Кўргач ул хуршид³ юзин, ўтлар туташди жонима,
Сўлдуруб умрим гулин, бахтимни вайрон айлади.

Юз жамоли шамъига парвона⁴ бўлдим ўртаниб,
Билмади ҳолим ҳануз, агёра⁵ паймон⁶ айлади.

Мисли булбул гул юзин шавқида айларман наво,
Лек эшитмай бир йўли,⁷ кўзимни гирён⁸ айлади.

Ҳар кеча ул ой фироқида⁹ чекарман оҳлар,
Бир табассум қилмайин, ҳолим паришон¹⁰ айлади.

Майли, ширин тил била дерман камоли васфини,
Нозима, гарчи сени бағрингни бирён¹¹ айлади.

1.Тараҳҳум – раҳм-шафқат. 2.Оламга дoston қилмоқ – бутун дунёга овоза қилмоқ. 3.Хуршид – қуёш. 4.Парвона – шам, чироқ, умуман, шуъла атрофида куйиб, ҳалок бўлгунича тинимсиз айланадиган майда капалаксимон ҳашарот; ошиқ тимсоли. 5.Агёр – рақиблар. 6.Паймон – аҳду паймон қилиш, келишиш. 7.Бир йўли – бир марта. 8.Гирён – йиғловчи. 9.Фироқ – айрилик. 10.Паришон – тўзгиган, ёйилган, тарқоқ. 11.Бирён – қовурилган; қовурдоқ.

ТОПМАДИМ*

Ф. Мамадалиев мусиқаси

Топмадим ҳаргиз сўроғим – қайда жононим менинг,
Дашту саҳроларни излаб, кетди дармоним менинг.
Осмон даврини¹ бузди оҳу афғоним² менинг,
Йўқламайдур бир келиб (ул) моҳи тобоним³ менинг,
Бўддилар бегона мендан чин қадрдоним менинг.

Ҳар замон ёдимга тушса, телбадек қилдим фиғон,
Ишқ ўти кўксимни тилди, умримни қилди хазон.
Менга сен – ороми жон, сенсиз керакмас бу жаҳон,
Қайси ишни яхши деб қўйдим қадам – топдим зиён,
Шул сабабдин қонга тўлди чашми гирёним⁴ менинг.

Васл боғига етолмай, вола айлар⁵ Ҳайратий,
Йиғлабон кўз ёшиниким жола⁶ айлар Ҳайратий,
Қип-қизил қонга бўяб хун⁷ лола айлар Ҳайратий,
Дам-бадам ўйлаб нигорин,⁸ нола айлар Ҳайратий,
Лоақал бир йўл⁹ келиб қўймайди севгоним менинг.

* Адабиётимизнинг яқин ўтмишида *Ҳайратий* таҳаллуси билан ижод қилган икки шоир маълум: бири – Холбой ўғли Умрзоқ Ҳайрат Тўрақўргоний (1845-1915). У Наманган вилояти Тўрақўргон туманидаги Ертепа қишлоғида туғилган. Туман марказидаги мадрасани битиргач, Тўрақўргон мингбошисига мирзалик қилган. Девон тузган-тузмаганлиги номаълум. Иккинчиси – Солиҳ ўғли мулла Ҳошим Ҳайратий (1870-1963) Шаҳрихоннинг Бегвачча Қашқар маҳалласида туғилган. У 1940 йилдан умрининг охиригача Тошкент вилоятининг Янгийўл туманида истиқомат қилган. Юқоридаги мухаммас уларнинг қайси бирига тегишли экани номаълум. Тил ва услуб жиҳатидан мулла Ҳошим Ҳайратий қаламига мансуб ёки унинг Ҳайрат Тўрақўргоний газалига мухаммаси деб тахмин қилиш мумкин. 1.Давр – айлана, гардиш. 2.Афғон – нола, фарёд. 3.Моҳи тобон – порлоқ (тўлин) ой. 4.Чашми гирён – айн. йиғловчи кўз. 5.Вола айламоқ – ўзини йўқотмоқ, ҳушдан кетмоқ. 6.Жола – дўл. 7.Хун – қон. 8.Нигор – хушсурат. 9.Бир йўл – бир марта.

ҲАЗИНИЙ

(1867-1923)

Каттахожа эшон ўели Зиёвуддин Ҳазиний Фарғона вилояти Учкўприк туманининг Катта Кенагас қишлоғида руҳоний-деҳқон оиласида туғилган. Қабри ўз қишлоғида. Ишончли насабномаларда унинг пайгамбар авлодларидан экани тасдиқланган.

1999 йилда Ҳазинийнинг ижодий мероси жамланиб, девон тартиб берилди.

ФАРҒОНА ТОНГ ОТҚУНЧА

М. Муртазов мусиқаси

Ҳижрон¹ ўтига жисмим сўзона² тонг отқунча,
Ўртаб юрагим, бағрим бирёна³ тонг отқунча.

Мен Вомиқу сен Узро⁴ – васлингга етолмасман,
Ҳар кеча қароргоҳим⁵ остона тонг отқунча.

Оқшомда жамолингни шамъини мунаввар қил,
Жонимни этай санга парвона⁶ тонг отқунча.

Ҳеч кимга деёлмасдин бу сирри ниҳонимни,
Бағрим хунига⁷ тўлди паймона⁸ тонг отқунча.

Найлайки, иложим йўқ, ҳар гўшада⁹ йиғларман,
Тор ўлди Ҳазинийга Фарғона тонг отқунча.

1. Ҳижрон – айрилиқ. 2. Сўзон(а) – куйган, куйик. 3. Бирён – қовурилган; қовурдоқ. 4. Вомиқ ва Узро – Лайли ва Мажнун сингари афсонавий ошиқ-маъшук. 5. Қароргоҳ – турар жой, макон. 6. Парвона – шам, чироқ, умуман, шуъла атрофида куйиб, ҳалок бўлгунича тинимсиз айланадиган майда капалаксимон ҳашарот; ошиқ тимсоли. 7. Хун – қон. 8. Паймона – май ичиладиган идиш, қадаҳ, жом. 9. Гўша – жой, макон.

ҲАМЗА (НИҲОНИЙ)

(1889-1929)

Ҳамза Ҳақимзода Ниёзий (шеърларида асосан «Ниҳоний» тахаллуси-ни қўллаган) Қўқонда табиб оиласида туғилган. Қабри Шоҳимардонда.

Ҳамза янги усул мактаблари учун дарсликлар, «Миллий ашулалар учун миллий шеърлар» мажмуасини яратган. Унинг «Оқ гул», «Қизил гул», «Сариқ гул», «Сафсар гул» каби шеърӣ тўпламлари, «Бой ила хизматчи», «Майсаранинг иши» каби ўнлаб драмалари машҳур.

БИР КЕЛИБ КЕТСУН

М. Мирзаев муסיқаси

Сабо,¹ арзимни еткур, моҳи тобон² бир келиб кетсун,
Тамоми хусн элини³ шоҳи – султон бир келиб кетсун.

Тугарга бир даме суҳбат асиру нотавон⁴ бирлаң,
Дариф тутмай нигорим,⁵ бўлса имкон, бир келиб кетсун.

Неча кундин бери кўрсатмайн васлин, соғинтурди,
Тараҳҳум⁶ айласун ул шўхи жонон – бир келиб кетсун.

Ниҳонийга неча аҳди вафолар боғлағон⁷ эрди,
Дегил, кўп қилмасун аҳдини ёлғон, бир келиб кетсун.

ЎХШАЙДИ-КУ

Т. Қодиров муסיқаси

Ўйласам, ул дилбарим маккорга ўхшайди-ку,
Раҳми йўқ бир бевафо дилдорга ўхшайди-ку.

Ул куни гулгун⁸ ниқобини очуб, ман хастанни
Ишқидин бўйнимга солган торга⁹ ўхшайди-ку.

То бу дам¹⁰ олмас хабар, бўлди юраклар чок-чок,
Шўхи золим хийла¹¹ дилозорга ўхшайди-ку.

Наргиси¹² айлай мурувват деса, қўймас кўзлари,
Ханжари мужгонлари¹³ хунхорга¹⁴ ўхшайди-ку.

Ўзича қилмас манга мунча жафоу жабрни,
Анга ўргатган магар ағёрга¹⁵ ўхшайди-ку.

Эй Ниҳон, қилдинг тавалло¹⁶ неча йиллар – келмади,
Сан каби бечорадин безорга ўхшайди-ку.

1. Сабо - тонг еди. 2. Моҳи тобон - порлоқ ой; маъшуқа юзи. 3. Тамоми хусн эли - ҳамма гўзаллар. 4. Асиру нотавон - тутқун ва бечора. 5. Нигор - қ. 5/4. 6. Тараҳҳум - қ. 87/1. 7. Аҳди вафо боғламоқ - вафодорликка аҳду паймон қилиш. 8. Гулгун - қизил. 9. Тор - чилвир. 10. То бу дам - ҳозиргача. 11. Хийла - бироз. 12. Наргис - гул тури; маъшуқа кўзлари. 13. Ханжари мужгон - ханжардек кинриклар. 14. Хунхор - қонхўр. 15. Ағёр - рақиблар. 16. Тавалло қилмоқ - ёлвормоқ.

ҲАМИД ОЛИМЖОН

(1909-1944)

Ҳамид Олимжон (Абдулҳамид Олимжон ўгли) Жиззах шаҳрида туғилган. Қабри Тошкентда.

Унинг «Кўклам», «Олов сочлар», «Ўлим ёвга», «Пойга», «Дарё кечаси», «Ўлка», «Бахт» каби шеърӣ тўпламлари, «Зайнаб ва Омон», «Ойгул ва Бахтиёр», «Семурғ» ва бошқа дostonлари, «Жангчи Турсун», «Роксананинг кўз ёшлари» сингари балладалари, «Муқанна», «Жиноят» драмалари, шунингдек, жаҳон адабиётининг ўнлаб намойндаларидан қилган таржималари машҳур.

КУЙГАЙ

Ю.Ражабий мусиқаси

Сўзингнинг шарпаси текканда олам боб-боб куйгай,
Денгизлар, дарёлар, ҳаттоки кўлларда ҳубоб¹ куйгай.

Камондек қошларинг киприкларингдан ўқ отар доим,
Сенинг ёдинг билан тинмай ҳама нозу итоб² куйгай.

Ёниб ишқингда қалбим, кулга айланса, ажаб эрмас,
Кўзинг осмонга тушганда, ловуллаб офтоб куйгай.

Олай тоқатни қайдин, кўзларингга ҳеч қаролмайман,
Тушиб бир учқунинг бағримга, гўёки китоб куйгай.

1. Ҳубоб – кўпик. 2. Нозу итоб – ноз ва ғазаб.

ШҶХИЙ

(1915-1973)

Абдулвоҳид Шўхий Наманганнинг Чуқуркўча даҳасида туғилган. Қабри ўз шаҳридаги Отбозори қабристониди.

2007 йилда унинг шеърлари жамланиб, «Эҳтиром» номли тўплам нашр этилган.

ПАРВОНА ҚИЛГАНСИЗ

К. Раҳимов мусиқаси

Чароғи¹ хуснингизга нечани парвона² қилгансиз,
Фироқ ўтида куйдирмоқ йўлини яхши билгансиз.

Агарчанд(и) тағофул³ қилганингиз бирла, эй жоно,
Муҳаббат дафтарининг аввалига сиз битилгансиз.

Назокатда қадингиз нахлига⁴ таҳсин ўқир шамшод,
Магар боғи Эрамнинг ҳуридан дунёга келгансиз.

Ҳама жононалар гулшан гулидан келса дунёга,
Ҳусн тахтига султонлиғ учун нурдан яралгансиз.

Қимори гулшани ишқ ичра қадру қимматингиз шул –
Ҳама маҳбуб(а)лар бир, бир томонга сиз тикилгансиз.

Нетай, сиздай паридан кеча-кундуз Шўхи(й) дод этмай,
Дилини сайд этурга⁴ бир қараб, оҳиста кулгансиз.

1. Чароғ - 1)чироқ; 2)нур. 2. Парвона - шам, чироқ, умуман, шуъла атрофида куйиб, ҳалок бўлгунича тинмай айланадиган майда капалаксимон ҳашарот; ошиқ тимсоли. 3. Тағофул - бепарволик. 3.Нахл - ниҳол. 4.Сайд этмоқ - овламоқ.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Лутфий. Девон. Гул ва Наврӯз (достон). – Т.: «Тошкент» бадиий адабиёт нашриёти, 1966.
2. Алишер Навоий. Мукамал асарлар тўплами, 20 томлик – I-VI томлар; Т.: «Фан» нашриёти, 1987-1990.
3. Заҳридин Муҳаммад Бобур. Девон; Т.: «Фан» нашриёти, 1994.
4. Муҳаммад Фузулий. Асарлар, 2 жилдлик – 1-жилд; Т.: Фафур Фулом номидаги бадиий адабиёт нашриёти, 1968.
5. Зебуннисо.....
6. Машраб. Девон. - Т.: «Янги аср авлоди» нашриёти, 2006.
7. Машраб. Девон. - Т.: Фафур Фулом номидаги бадиий адабиёт нашриёти, 1980.
8. Хўжаназар Хувайдо. Девон. – Т.: «Янги аср авлоди», 2008.
9. Увайсий. Кўнгил гулзори (танланган асарлар). - Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1983.
10. Увайсий. Нодира. Ўзбек шоирлари баёзи.- Т.: «Фан» нашриёти, 1993.
11. Амирий. Девон. - Т.: «Фан» нашриёти, 1972.
12. Нодира. Шерлар; Т.: Ўзбекистон Давлат бадиий адабиёт нашриёти, 1960.
13. Огаҳий. Таъвиул-ошиқин (девон). - Т.: «Фан» нашриёти, 1960.
14. Муқимий. Асарлар. - Т.: Фафур Фулом номидаги бадиий адабиёт нашриёти, 1974.
15. Завқий. Танланган асарлар. - Т.: Ўзбекистон Давлат бадиий адабиёт нашриёти, 1960.
16. Фурқат. Танланган асарлар. - Т.: Фафур Фулом номидаги бадиий адабиёт нашриёти, 1975.
17. Асрлар нидоси (ўзбек адабиёти намуналари). - Т.: Фафур Фулом номидаги бадиий адабиёт нашриёти, 1982.
18. Ҳазиний. Девон. - Т.: «Маънавият» нашриёти, 1999.
19. Ҳамза. Замон ичра (сайланма). - Т.: Фафур Фулом номидаги бадиий адабиёт нашриёти, 1989.
20. Ҳамид Олимжон.
21. Шўхий. Эҳтиром. - Анд.: «Андижон нашриёт-матбаа», 2007.
22. Навоий асарлари учун қисқача луғат (Тузувчи: Б. Ҳасанов). - Т.: «Фан» нашриёти, 1993.

МУНДАРИЖА

СЎЗБОШИ	3
ЛУТФИЙ . Хоҳ инонма	4
Гулғузорим қани?	5
НАВОЙЙ . Ушшоқ	6
Кўшчинор	7
Мубтало бўлдум санго	8
Фош ўлсин	9
Айлагач	10
Соқийномаи баёти Шерозий	11
Қаро бўлбдур	12
Не наво	12
Баёт II	13
Баёт III	14
Ўлмасун	15
Наззора қил	16
Эй сабо	17
Таронаи баёт	18
Топмадим	19
Қоши ёсинму дейин?	20
Муножот	21
Кошки	22
Бухоро тўлқини	23
Мўғулчай Дугоҳ	24
Насруллои	25
Насри уззол	26
Бўлмиш	27
Гулғузорим	28
БОБУР . Насри баёт	29
Топилмас	30
Соқийномаи савти баёт	31
Қаро зулфинг	32
Сарахбори оромижон	32
Бошдин яна	33
Таронаи насри Сегоҳ (Шароб I)	34
Кошки	35
Не бўлди?	36
Савти Чоргоҳ	36
Гулжамол	37
ФУЗУЛИЙ . Ғамзасин	38
Савти сувора	39
Мўғулчай Қашқарчай Дугоҳ	40
Ақл ёр ўлсайди	41
Баёт I	42
Дилхирож (Сийнахирож)	43
Курбон ўлам	44
ЗЕБУННИСО . Самарқанд ушшоғи	45
МАШРАБ . Савти муножот	46
Ҳеч кима маълум эмас	47
Таронаи Сарахбори Ироқ	48
Ўртар	49
Келибдур	50

Малаксан	51
Мўтулчай мушкилоти Дугоҳ	52
Ёронлар	53
Ишқ ичра қадам кўйдим	54
Патнисаки ушшоқ савти	55
ХУВАЙДО. Чоргоҳ IV	56
На қилдим?	57
УВАЙСИЙ. Соқийномаи савти калон	58
Токай?	59
АМИРИЙ. Чорзарб	60
НОДИРА. Баёт IV	61
Эй сарви равон	62
Чапандози Наво	63
Дугоҳи Хусайний VII	64
ВОЛА. Бозургоний	65
ОГАҲИЙ. Савти сувора	66
Феруз I	67
Феруз II	68
Бўлмаса бўлмасун, нетай?	69
Дарди дилим	70
МУҚИМИЙ. Уфари савти Чоргоҳ	71
Айрилмасун	72
Келдим	72
Ёлғуз	73
Якка бу Фарғонада	74
Тановор I (Фарғонача жонон)	75
Ким десун? (Қаландар)	76
Абдурахмонбеги II	76
Баёти Шерозий III	77
ЗАВҚИЙ. Гири (Асирий)	78
ФУРҚАТ. Оҳким, раҳм айламас	79
Сурадинг	80
Оҳким, ҳамдард йўқ	81
Қадимги ушшоқ	81
Соғиниш	82
Бир тараҳҳум айламас	82
Чоргоҳ I	83
Чоргоҳ II	83
Фигон I	84
Истаб (ва Мустаҳзод)	85
НОҚИС. Доғман	86
НОЗИМАХОНИМ. Қашқарчай ушшоқ	87
ҲАЙРАТИЙ. Топмадим	88
ҲАЗИНИЙ. Фарғона тонг отқунча	89
ҲАМЗА. Бир келиб кетсун	90
Ўхшайди-ку	90
ҲАМИД ОЛИМЖОН. Куйгай	91
ШҶҲИЙ. Парвона қилгансиз	92
Фойдаланилган адабиётлар	93

Азизбек Ҳакимов,
Дилором Эргашева

САРАХБОР
(I китоб)

Мумтоз кўшиқлар

Муҳаррирлар	Абдулла Жаббор Носир Аббос
Тех. муҳаррир	И. Жумабоев
Мусахҳиҳ	Ойбек Мусаев
Саҳифаловчи	Ҳусниддин Жаббор

Теришга берилди 03.03.2010 й. Босишга 10.03. 2010 йил рухсат этилди.
Бичими 64x80 1/16 Ҳажми, 6,0 ш.б.т. Адади 500. Буюртма №26.
Баҳоси келишилган нархда

«Наманган» нашриёти, Наманган шаҳри, Навоий кўчаси, 36 уй.

«Фахризода» кичик корхонаси (Наманган шаҳар, Дўстлик шохкўчаси
2-Ауй)да чоп этилди.